

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXVI

АДЕКТИВНИ УСТОЙЧИВИ СРАВНЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ И РУСКИЯ ЕЗИК*

Теодора Кръстева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българска
академия на науките

ADJECTIVE STABLE COMPARISONS IN BULGARIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

Teodora Krasteva

Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin, Bulgarian
Academy of Sciences

Резюме: Настоящата студия е посветена на адективните устойчиви сравнения в българския и в руския език. Материалът се разглежда в съпоставителен план. Освен изследването на вече утвърдени и регистрирани в речниците сравнения даденото изследване включва корпусен материал и електронни източници със силно разговорен характер, като по този начин по-пълно демонстрира динамиката в системата на устойчивите сравнения. Материалът е организиран във вид на еквивалентни двойки, при което се отбелязва и отношение на безеквивалентност.

Ключови думи: лингвокултурология, устойчиви сравнения, български език, руски език

Abstract. The paper deals with adjective stable comparisons in Bulgarian and Russian. The material is studied in comparative terms. In addition to studying already established and recorded comparisons in dictionaries, this study includes corpus material and electronic sources of a highly conversational nature, thus more fully demonstrating the dynamics in the system of the stable comparisons. The material is organized as equivalent pairs, the relation of non-equivalence is also noted.

Keywords: linguoculturology, stable comparisons, Bulgarian language, Russian language

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0. International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.Org/licenses/by/4.0>.

Обект на настоящата студия са адекватните устойчиви сравнения като средство за изразяване на духовната култура на съответните етноси в два родствени езика – българския и руския. За устойчиви сравнения (по-нататък в текста УС) се приемат сравнения, съхранени в съзнанието на двата народа, възпроизводими като езикови единици в готов вид, обикновено регистрирани в писмени източници, със следната структура: **модул на сравнението (признак) + сравнителен предлог¹ (в българския език *като*, в руския – *как*) + сравнителна дума (образ).**

Предмет на изследването е съпоставката на УС с модул прилагателно име в лингвистичен и лингвокултурологичен аспект в два родствени езика като българския и руския, извеждане на специфични характеристики в значението и функционирането им.

Цел на изследването е да се изведат семантичните доминанти върху езиков материал от УС като илюстрация на възможността за изучаване на културата (етническите стереотипи) върху материал от българския и руския език.

Подходи: Трудът представлява двуезично съпоставително изследване на устойчивите сравнения в синхронен план. То е построено на базата на смесване на различни езикови подходи, като например семасиологичния и ономасиологичния, като опит за демонстрация на възможностите, които предлага дадената единица за изследване на езиковата картина на света. Широко застъпен е и описателният подход с елементи на анализ. Извършва се компонентен и лингвокултурологичен анализ. Използва се терминологичният апарат на лингвистиката.

Актуалност на проблематиката: Устойчивите сравнения са перспективно поле за разработка в духа на антропоцентричната насоченост в науката през последните десетилетия, което се потвърждава и от засиления интерес към тях през последните години. Въз основа на разгледания материал могат да бъдат изведени и съпоставени различни доминантни културни аспекти в българския и руския език. Изучаването на УС в съпоставителен аспект е полезно не само в практически план – за целите на превода, специализираната и двуезичната лексикография и чуждоезиковото обучение, но е и своеобразен ключ към българската и руската езикова картина на света, техните доминанти, прилики и разлики. Разкриването на езиковата картина на света на различните народи, техните същностни и културни характеристики, регистрирани в езика, става все по-актуален проблем в светлината на глобализацията и активните миграционни процеси през XXI век. Подобен тип изследвания са особено полезни от аксиологична гледна точка.

¹ Съществуват спорове относно статута на служебната дума *като*. Представителите на съветската школа смятат *как* за подчинителен съюз. В настоящия труд приемаме тезата за разглеждане на сравнителната конструкция като предложно-именно съчетание с различни синтактични функции в простото изречение (Кювлиева-Мишайкова/ Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 18), при което *като* е сравнителен предлог.

Източници на материал: Изследването е построено върху материал, ексцерпиран от два различни по характер типа източници:

– Традиционни източници – лексикографски трудове (речници) в двата езика, които представят възможно най-пълно дадената категория:

За българския език това са: **Кювлиева-Мишайкова/Кyuuvlieva-Mishaykova 1986; Ничева и др./Nicheva et al. 1974 – 1975; Анкова-Ничева/Ankova-Nicheva 1993.**

За руския език са: **Белянин/Belyanin 1994; Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina 200; Лебедева/Lebedeva 2015 Оголцев/Ogoltsev 2001.**

Електронни източници – корпуси на двата езика, в които може да бъде проследена конкретната реализация на УС в текстове: **Български национален корпус** – <http://search.dcl.bas.bg/>; **Руски национален корпус** – <http://www.ruscorpora.ru/>.

Електронни сайтове, където могат да бъдат открити някои жаргонни сравнения с различна степен на устойчивост/оказионалност: **Фразите** – <https://frazite.com/>, **БГ Жаргон** – <https://www.bgjargon.com/>.

Използването на електронни източници позволява наблюдението на единици, смятани по-скоро за речеве, плод на индивидуални творчески актове, част от които впоследствие биха могли да преминат в езикови и да бъдат регистрирани в речниците. Включването на езиков материал от езиковите корпуси показва и една ясна тенденция към разколебаване на клишето.

Устойчиви сравнения – същност на явлението

Устойчивите сравнения представляват интерес за широк кръг изследователи. Темата е представена в трудовете на редица учени в различни езици. В българския език явлението е подробно разгледано в монографията на В. Кювлиева-Мишайкова *Устойчивите сравнения в българския език* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuuvlieva-Mishaykova 1986), а в руския – от В. М. Оголцев в *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии* (Оголцев/Ogoltsev 1978). С оглед на изследването на УС в съпоставка интерес представляват и работите на П. Легурска, която разглежда устойчивите сравнения в българския и руския език като източник на образни метафори, и на Р. Холанди (Холанди/Hollandi 2012), ориентирани към зооморфизмите във фразеологичните единици. Особено внимание заслужава и съпоставителното изследване на Б. Янев *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език* (Янев/Yanev 2013), в което авторът говори за „образни сравнения“, като избягва определението устойчиви, което смята за твърде спорно. През последните години се появяват и редица съпоставителни трудове в различни двойки езици: Ж. Кръстева – за български и френски (Кръстева/Krasteva 2018), П. Легурска (Легурска/Legurska 2015), Р. Стоянова – за български и руски (Стоянова/Stoyanova 2017), М. Карталова – за български и новогръцки (Карталова/Kartalova 2014), А. Кочева – за български и словенски (Кочева/Kocheva 2015, 2019), Н. Бояджиева – италиан-

ски език (Бояджиева/Boyadzieva 2017, 2018) и др. Появяват се и съпоставителни речници: *Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски* на Р. Холанди (Холанди/Holandí 2008), *Русско-белорусский словарь сравнений* на В. М. Мокиенко и Т. В. Володина (Мокиенко, Володина/Mokienko, Volodina 2018). Устойчивите сравнения намират приложение и в лингвокултурологични трудове, посветени на изучаването на различни концепти. Настоящото изследване ще допълни изследванията на устойчивите сравнения в различни двойки езици – в нашия случай български и руски, на базата на по-обширен пласт езиков материал от съществуващите вече изследвания.

Съществуват различни схващания за това какво представляват устойчивите сравнения, какъв е техният статут и структурата им.

В българската наука ясно се открояват два различни подхода в разглеждането им, които са свързани с тясното и широкото разбиране на фразеологията. При тесния подход водещ е семантичният критерий, докато широкият отчита не само семантиката, но и формата и функционирането на УС.

Авторката на едно от най-пълните и представителни изследвания на УС в българския език В. Кювлиева-Мишайкова е привърженик на широкия подход във фразеологията. Тя определя УС като „особен вид структурно-семантични единства, изградени въз основа на логическото сравнение“ и напомня, че са познати и под наименованията образни, традиционни, лексикализирани, фразеологични единици или сравнения от общоезиков тип (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 5). Централно в теорията ѝ е разбирането за УС като „единно цяло във формално, семантично и функционално отношение“ (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 8). В. Кювлиева разглежда УС като част от фразеологичната периферия. В този смисъл за фразеологична единица (ФЕ) тя приема „устойчиво и възпроизводимо словосъчетание с цялостно **или частично** преосмислено значение и с образно-експресивен характер“ (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 8) и отхвърля разбирането на фразеологията в тесен смисъл, според което всички елементи трябва да участват в семантичното преосмисляне. За нея сравняваната част е неделима част от УС, а не просто „задължително словесно обкръжение“ или „думи съпроводители“ (Оголцев/Ogoltsev 1978, 97 – 98, цит. по Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 9). Въпреки че запазва своето номинативно значение (пряко или преносно), именно първият компонент налага търсенето на подходяща сравнителна дума. В. Кювлиева-Мишайкова го включва в структурата на УС поради „тясното смислово взаимодействие между сравнявано и сравняващо“, без което сравнението става невъзможно, и отбелязва, че изключването на първия компонент води до омонимия, затрудняваща еднозначното тълкуване (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 12). Според В. Кювлиева-Мишайкова фразеологичният характер на УС „се потвърждава от следните характеристики: „разделнооформеност, устойчивост (понякога относителна) на лексикалния състав, възпроизводимост в речевата комуникация като готови, цялостни единици и образност, свързана с частично преосмисляне на компонентите и с общоприетата в народното съзнание символика, независимо дали

мотивацията е ясна, прозрачна или изградена върху парадокс“ (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 16). Тя разграничава УС от същинските фразеологични единици, които се характеризират с монолитност и цялостно преосмисляне и са изградени върху метафора, хипербола, метонимия, ирония, оксиморон и др., и от пословици и поговорки, изградени върху сравнения. Именно към тази теория се придържахме в настоящото изследване.

В *Българска фразеология* С. Калдиева-Захариева (Калдиева-Захариева/Kaldieva-Zaharieva 2013b) отбелязва, че при разглеждането на фразеологията в тесен смисъл УС често остават извън обсега на фразеологията или биват включвани в други типове фразеологизми. Различията в схващанията за УС са свързани с това кои елементи изследователите включват в изграждането на образността и преосмислянето на значението. Тясното разбиране не позволява включване на компоненти с конкретно значение, които не участват пряко в преосмислянето на значението. По този начин лявата част (признакът на сравнението, наричан от нас по-нататък в изследването модул на сравнението), която най-често остава в своето конкретно значение, се изключва от състава на УС и се разглежда като „задължително съпровождащ елемент“, семантичен проявител на фразеологизираната (дясната) част (Калдиева-Захариева/Kaldieva-Zaharieva 2013b, 41). Така например значението ‘много гладен’ се реализира с УС *като вълк*, което има задължителен съпровождащ елемент *гладен*. Авторката отчита важността на компаратума – използвания образ като център на сравнението. Той може да се свързва с различни признаци на сравнението, при които УС се характеризира с многозначност.

С. Калдиева-Захариева отделя следните 4 типа УС: 1. УС, при които се съпоставя с качество, природно присъщо на компаратума (*бял като сняг* – ‘много бял’). При тях не се наблюдава семантична трансформация, поради което някои автори ги изключват от фразеологичния фонд; 2. УС, при които се съпоставя с неприсъщо по природа за компаратума качество (*прост като фасул*); 3. УС, при които се съпоставя с качество, приписвано на компаратума – абстрактен предмет (*красив като ангел*); 4. алогични УС, при които се наблюдава цялостно преосмисляне на значението (*бел като египтин* – ‘много черен’). Именно този тип сравнения авторката смята за типични фразеологични единици.

С. Калдиева-Захариева приема семата ‘много’ в значението на УС за степен на фразеологизация, макар и по-слабо забележима, и намира за задължително разглеждането им в рамките на структурно-семантичната категория на УС, но не приема, че всички УС са част от фразеологичната периферия (Калдиева-Захариева/Kaldieva-Zaharieva 2013a, 443).

Според С. Калдиева-Захариева устойчивите сравнения представляват „ясно оформена самостоятелна структурно-семантична езикова категория“, но във фразеологичен аспект те притежават характеристики, които позволяват да бъдат „своеобразно класифицирани и отнесени под съответната форма към фразеологията, разбрана в тесен смисъл“. Движението във формата на УС може да промени мястото му вътре във фразеологичната система, дори да го изведе извън нея (Калдиева-Захариева/Kaldieva-Zaharieva 2013a, 465).

Даденото изследване изхожда от разбирането на фразеологията в широк смисъл. УС се разглеждат като част от фразеологичната периферия. Споделяме виждането на В. Кювлиева-Мишайкова за единство на форма и съдържание и равнопоставеност на елементите в структурата на УС. За УС се приема сравнение с двукомпонентна структура – лява и дясна част. Примерите се унифицират във вид на дадената конструкция: *модул на сравнението + сравнителен предлог като/как + сравнителна дума*.

Екскерпираните (от речниците или корпусите) УС не се видоизменят с цел точно преводно съответствие, което би нарушило цялостността (единството на форма и значение) и автентичността на УС в единия от езиците. Те само се привеждат в основна форма. При глаголите УС в българския език обикновено модулът прилагателно е в мъжки род, единствено число. Когато е налице възможно родово ограничение в използването на УС (от типа: *злая как ведъма*), то се посочва в съответната форма, в която е екскерпирано, а това подлежи на коментар. Под внимание са взети и някои ограничения, произтичащи от семантиката на лексиката. Към всяко едно регистрирано в речниците УС задължително се посочва конкретният източник. С предимство се ползват речниците, тъй като те ясно посочват статута на посочените единици като езиков, а не речеви факт. Ако дадено УС е посочено в речник, то той се отбелязва като източник, без да бъде необходима верификацията му чрез проверка в корпус.

В хода на изследването се използват резултати от различни други изследвания (с позоваване) като „Каталог на образните метафори“, асоциативни експерименти, речникови дефиниции, в които понякога можем да открием еталони за определено качество, които са сметнати за подходящи и по наше мнение допълват и потвърждават или отхвърлят част от направените изводи.

За изходни се приемат устойчивите сравнения, екскерпирани от източници в българския език (речници, по-рядко текстове от БНК или други електронни ресурси). Те се обособяват в тематични групи, по-голямата част от които характеризират човека по определени физически, интелектуални, морално-характерологични и социално-комуникативни свойства (използва се класификацията на П. Легурска (Легурска/Legurska 2015, 86 – 91), според модула на сравнение, но и според типа образ (*животно, растение, артефакт, етноним* и др.). Разгледани са и някои примери, при които субектът на сравнението е различен от човека. Следваща стъпка представлява търсенето на техни съответствия (еквиваленти) в руския език (на базата на речници или текстове от РНК). Поради спецификите на събиране, понякога в изследването преобладава българският корпусен материал. Материалът не претендира за изчерпателност и не разглежда всички възможни УС, които в нашите разбирания представляват постепенно обновяващо и допълващо се множество, характеризиращо се с различна степен на устойчивост, а посочва някои възможности за разглеждането на УС в съпоставителен план.

Набляга се на съпоставителния характер на изследването и възможността за практическото му използване, поради което материалът се представя във вид на

отношения между единиците – отбелязват се еквивалентни двойки, отношения на безеквивалентност и частична еквивалентност, възможността за образуване на синонимични редове и антонимия в рамките на един език. Прави се опит за систематизация на събрания материал, групиране въз основа на определени признаци. Това прави изследването полезно в приложен аспект и по-нагледно илюстрира възможностите за използването му – за целите на обучението, превода и т.н.

При адеквативните УС, където признакът на сравнението е експлицитно изразен (напр. *хитър като лисица* – ‘много хитър’) и в повечето случаи изразява висока степен на съответния признак, по-свободно се борави и с примери от корпусите.

При избора на модули – прилагателни имена, подходящи за изследването, отчитаме различни фактори. Избрани са прилагателни имена, характеризирани човека от различни гледни точки. Друг критерий при подбора на модули е опитът за построяване на относително стройна класификация, при която се използват различни семантични опозиции. Това ще ни помогне и да разкрием някои антонимични отношения между УС.

Понятието на семантичните опозиции е широко използвано в изследванията на плана на културата и се отнася предимно за предикати (признаци), дори и ако е формулирано като съществително. В основата на всяка опозиция е заложена оценка – положителното се противопоставя на отрицателното, доброто – на злото, поради което бинарните опозиции могат да се приравняват една към друга, да съставят еквивалентни редове и да се отъждествяват (Толстой, Толстая/Tolstoy, Tolstaya 2013, 115 – 116). В своя труд *Семантичната опозиция „свой – чужд“* М. Китанова отбелязва, че семантичните опозиции имат универсален характер, но всяка културна традиция създава своя йерархия на противопоставянията (Китанова/Kitanova 2013).

Понякога качествата са разгледани по-обобщено и обединяват единици с различни, но близки по смисъл модули: *дебел, едър – слаб, строен, тънък*. В други случаи поради липса на засвидетелствани в речниците УС с определени ясно изразени модули схемата, построена върху семантичните опозиции, не работи, при което част от модулите не са представени в опозиция, но са групирани по определен принцип – често въз основа на семантиката си: *верен, срамежлив* и т.н.

Разгледани са УС със следните характеристики:

- Физически свойства: височина (*висок – нисък*), размер, едрота (*голям, едър – малък, дребен*), дебелина, сила – слабост, стройност (*дебел, як – слаб, тънък, строен*).
- Физическо състояние (динамично): *бърз – бавен*.
- Интелектуални свойства: позитивни характеристики – интелигентност, мъдрост: *умен, мъдър, хитър*; негативни характеристики – глупост: *глупав, тъп, прост*.
- Морално-характерологични свойства: негативни характеристики: *зъл, лош, лют, избухлив*; позитивни характеристики *кротък, добър, невинен*.
- Социално-комуникативни свойства: *верен, срамежлив, ревнив, волен*.

1. Физически свойства – външен вид

Външният вид на човека става обект на многочислени сравнения. В системата на УС са регистрирани немалко УС, които описват човека от гледна точка на външността му, физическите му белези. Пример за изследване на външните характеристики на човека през призмата на УС е статията на М. Витанова – *Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения* (Витанова/Vitanova 2011). Подобни фрагменти са застъпени в повечето изследвания на УС. В настоящото изследване ще се опита да се спрем на някои от тях по-подробно, но вече именно в съпоставка с външния вид, представен в УС в руския език. Това ще ни покаже доколко близко е разбирането за видимото, физическите характеристики на носителите на двата езика.

1.1. Дебелина – слабост, стройност

Богато представена с примери е бинарната опозиция *дебелина – слабост*, *стройност*. При анализ на използваните сравнителните думи в УС със значение ‘много дебел’ установяваме, че характеристиката ‘дебелина’ често се асоциира с представителите на животинския свят.

Еквивалентни УС в българския и руския език са: *дебел като свиня* (*пра-се, шопар*) (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 128) – *толстый как свинья, боров* (Лебедева/Lebedeva 2015, 50), *жирный, толстый как свинья, боров* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 66; Лебедева/Lebedeva 2015, 49); *толстый, жирный, упитанный как поросенок* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 492).

Признака ‘дебелина’ откриваме и в глаголните УС – *разжиреть, откормиться как кабан* (Лебедева/Lebedeva 2015, 67), *разжиреть как боров* (Лебедева/Lebedeva 2015, 67). Така неоспорим еталон за качеството се оказва свинята. Това се потвърждава и от образните метафори, представени в изследването на П. Легурска, И. Панчев: ‘тлъст човек’ бълг. *шопар*, бълг. *свиня*, рус. *свинья* (бълг. *свиня*), рус. *боров* (бълг. *шопар*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 22). Безеквивалентни УС. бълг. *дебел (пълен) като бик* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 128, РБЕ/РВЕ), рус. *разжиреть, откормиться как каплун* (Лебедева/Lebedeva 2015, 67).

Трудност при съставянето на двойки еквивалентни УС понякога се оказва определянето на границите между модулите. Причина за това може да се окаже многозначността или близостта в значенията на някои лексеми, използвани в качеството на модули в един от езиците. В дадения случай можем да говорим за непълни еквиваленти, които съвпадат само в част от значенията. За приблизителни еквиваленти можем да приемем: *дебел като слон* (БНК/ВНК, ОМ: *слон* – бълг., рус.– ‘тромав човек’, Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 22) – *здоровый, огромный, грузный*² *как слон* (Лебедева/Lebedeva 2015, 47; Оголцев/Ogoltsev 2001, 603), където образът се допълва с характеристиката тежест.

² *Грузный* – прил. разг. ‘тяжелый, полный (о человеке)’ (Ефремова 2000).

Като сравнителни думи откриваме и названия на артефакти:

Екв. УС: *дебел като бъчва* (*буре, каца* – Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128) – *толстый, жирный как бочка* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 68), които се срещат и като образни метафори (по-нататък в текста – ОМ) в българския и руския език:

ОМ: ‘дебел човек’ бълг. *бъчва*, бълг. *каца*, бълг. *буре*; ‘дебела жена’ бълг. *бъчва*, рус. *бочка* (бълг. *бъчва*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 45)

Наличието на образни метафори със значение, което се припокрива с модула на съответното УС, можем да разглеждаме като още едно доказателство за устойчивостта на образа.

Във ФРБЕ се среща и ироничното *тънка като каца* (ФРБЕ/FRBE 1975, 424) с противоположното на представеното в модула прилагателно значение ‘много дебела (за жена)’.

Безекв. УС със сравнителна дума – артефакт: бълг. *дебел като бомба* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128), *дебел като тухла* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128), *дебел като тезгях* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128), *дебел като цигански тъпан* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128); рус. *толстая как квашня* (Лебедева/Lebedeva 2015, 50).

В руския език с подобно значение срещаме и УС с модул *круглый*, където дебелината е допълнена от характеристиката нисък ръст, а сравнителни думи са артефакт (*шар*) и герой от народните приказки (*колобок*): *круглый как колобок* (Лебедева/Lebedeva 2015, 47) – ‘за нисък, дебел човек’; *круглый как шар* (Лебедева/Lebedeva 2015, 47) – ‘за нисък, дебел човек’.

За разлика от характеристиката дебелина, където като сравнителна дума често се използват различни представители на животинския свят, антонимичната характеристика – слабостта, стройността се асоциира предимно с растителни видове или с предмети. Често това са различни растения, предимно дръвчета, при което стройното телосложение бива допълнено от характеристиката ръст.

Екв. УС: *строен като топола* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *стройный, статный как тополь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 682; Лебедева/Lebedeva 2015, 51 – със значение ‘за строен човек, обикновено мъж’). При което наблюдаваме разминаване в рода на съществителното, използвано като образ – в българския език то е в женски род (*топола*), а в руския – в мъжки (*тополь*). В българския език откриваме и образна метафора с това значение, използвана именно за обозначаване на стройна жена:

ОМ: ‘стройна жена’ бълг. *топола* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 22)

Екв. УС: *строен като тръстика* (БНК/BNK) – *тонкий как тростинка, тростиночка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 51; Оголцев/Ogoltsev 2001, 687); *строен като бор* (БНК/BNK) – *стройный как сосна* (РНК/RNK).

Безекв. УС: бълг. *строен като фиданка в градина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205), *строен като млад ясен* (БНК/BNK); рус.:

стройный, тонкий как лозинка (Лебедева/Lebedeva 2015, 51; Оголцев/Ogoltsev 2001, 326), *тонкий, стройный как кедр ливанский* (Лебедева/Lebedeva 2015, 51), *тощий как хвощ* (Лебедева/Lebedeva 2015, 51), *тонкий, стройный как былинка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 50) (прев. *стрък трева*); РНК/RNK: *стройный как кипарис, березка, маслина, палма, чинара, стебелек* и др.

Можем да предположим, че рода на съществителното име влияе и върху употребата, а именно – употреба на съществително от женски род за жена, а от мъжки род – за мъжкия пол. Проверка в корпусите показва, че тази теза невинаги се потвърждава. Там откриваме и сравнението и за двата пола: *Каждое утро входила к Голицыну неслышно, босыми ногами, свежая и стройная как тополь, Катруся, приносила студеной воды из криницы, такой же чистой, как ее улыбка, и урашала свежими цветами образа* (Д. С. Мережковский – Александр Первый (1922) (РНК/RNK).

... и лейтенант Княжко, зеленоглазый, легкий, **стройный, как лозинка**, шел вместе с ним, Никитиным, сбоку орудий... (Юрий Бондарев – *Берег* (1975) (РНК/RNK).

Наличието на голям брой примери, ексцерпирани от корпусите, със сравнителна дума – представители на флората, които отсъстват в речниците, понякога дори екзотични, говори за огромния потенциал и продуктивността на този модел: *модул **строен/слаб** + сравнителен предлог **като** + сравнителна дума **растение/дърво***, да поражда все нови и нови примери.

В примерите от корпусите стройността често бива асоциирана с представителите на женския пол: *строен като момиче – стройная кая девочка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 51), *стройная как девушка* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 148); *бълг. **строен като мома, като гимназистка**, рус. **стройная как барышня, королева, балерина, богиня, нимфа, Венера***. И по-рядко с мъжкия, при което по-често става дума за представители на определени професии, изискващи подобно телосложение и сила: *бълг. **строен като тореадор, боксьор от категория петел**, рус. **стройный как паж***.

Стройността се оказва характерна черта на младостта: *бълг. БНК/BNK: **строен като гимназистка**; рус., РНК/RNK: **стройный мальчик, как юноша-подросток, юный лейтенант***. В руския език като сравнителни думи се срещат и артефакти, свързани с изкуството – *стройный как драгоценная ваза, статуя, башня Давыдова*.

Стройността може да бъде разгледана и чрез УС със синонимичния (в част от значенията) модул *слаб* (РБЕ/RNK: Слаб – ‘Който е тънък, сух, мършав. Противоп. *дебел*’). Слабостта, стройността се свързва и с болнамото, отблъскващото или дори неживото, примери за което откриваме в следните УС: *слаб (слабичък, сух, мършав и под.) като скелет* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 197) – *худой как скелет* (Лебедева/Lebedeva 2015, 52); *бълг. **слаб като смъртник, слаб, мършав като дистрофик**; рус. **худой, тощий, сухой высохший как живые мощи*** (Лебедева/Lebedeva 2015, 52; Оголцев/Ogoltsev 2001, 372), *худой, тощий, сухой, высохший как мумия* (Лебедева/Lebedeva 2015,

52; Оголцев/Ogoltsev 2001, 375), *худой, тощий как мешок с костями* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 356), *стройный как призрак*. В руския език срецаме и образ от източнославянската митология: *худой, тощий как кощей* (Лебедева/Lebedeva 2015, 52; Оголцев/Ogoltsev 2001, 292).

Слабостта може да бъде разглеждана както като положителна характеристика (особено силно изразено при УС с модул *строен*), така и като отрицателна. В този случай модулет *слаб* бива повлиян и от прякото значение на прилагателното (РБЕ: *слаб* - '1. Който няма достатъчно физическа сила. Противоп. *силен*'; Ожегов/Ozhegov 1992: *Худой* – 'То же, что и плохой (прев. Същото като лош)'). Затова УС с двата модула не могат да бъдат разглеждани като напълно синонимични и взаимнозаменяеми (сравни: *строен като тополя* и *слаб като скелет*). В своето изследване Ж. Кръстева разграничава значенията 'слабост, стройност' и 'слабост, мършавост' (Кръстева/Krasteva 2018, 115). В този случай УС обикновено изразяват негативно отношение, неодобрение.

В УС с модул *слаб* като сравнителни думи откриваме и артефакти, част от които от дърво.

Екв. УС: *слаб (тънък, сух) като клечка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 197) – *худой, тощий как спичка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 52; Оголцев/Ogoltsev 2001, 641); *слаб (тънък, сух) като вейка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 197) – *худой, тощий как палка* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 448).

Безекв. УС: бълг. *слаб (изсъхнал) като кука* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 197); *слаб като камшик, слаб като шушулка, гърчав като точилка* (Фразите/Frazite), *слаб като щека* (Фразите/Frazite).

Рус. *худой, тощий, сухой высохший как щепка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 53).

Част от образите откриваме и като образни метафори:

ОМ: 'болезнено слаб човек' бълг. *скелет*, рус. *скелет* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 48); 'много слаб човек' бълг. *скелет*, бълг. *кличка*, рус. *спичка* (бълг. кибритена клечка), рус. *щепка* (бълг. клечка) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 46).

Сравнителни думи – животни:

Екв. УС: *слаб (тънък) като глист* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 197) – *тонкий как глист, глиста* (Лебедева/Lebedeva 2015, 51); Безекв. УС: бълг. *слаб (тънък) като комар* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 197), *слаб като щиглец* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 198); рус. *тонкая в талии как оса* (Лебедева/Lebedeva 2015, 50; Оголцев/Ogoltsev 2001, 434), *худой, тощий как драния кошка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 52; Оголцев/Ogoltsev 2001, 289).

Безеквивалентни остават и УС *слаб (сух, тънък, мършав) като чироз* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 198) и руското *худой, тощий, сухой, высохший как вобла* (Лебедева/Lebedeva 2015, 45; Оголцев/Ogoltsev 2001, 96), макар че използваните образи са близки: *вобла* (каспийска бабушка, характерна само за руската действителност), също вид риба, често поднасяна сушена.

Ще забележим, че при модул *тънък* обикновено за сравнителни думи се използват неодошевени съществителни – артефакти, а изборът до голяма степен зависи от това какво сравняваме с тях и има относителен характер. В този случай субектът на сравнение е различен от човека. Тази относителност се потвърждава от примери в корпусите (РНК/RNK) като: *тонкие как чулки (сопжки), толстые как палец (артерии)*, но и *худой как палец*. Така се оказва, че една и съща сравнителна дума може да бъде използвана в УС с антонимични модули, определен предмет може да се окаже дебел в сравнение с един и тънък в сравнение с друг. Подобни сравнения с противоречиви признаци на сравнителната дума нямат устойчив характер и можем да предположим, че няма да станат част от езиковия фонд. Относителен характер се забелязва и при останалите модули, които представляват физически измерими характеристики (*висок – нисък, голям – малък* и т.н.).

Разбира се, съществуват и сравнителни думи, при които тази характеристика е по-силно изразена:

Екв. УС: *тънък като игла – тонкий как игла; тънък като хартия – тонкий как бумага, как пергамент тънък като бич, като камшик – тонкий как хлыст* (Лебедева/Lebedeva 2015, 45).

Безекв. УС: *бълг. тънък като вретено* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212), *тънък като остен* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212), *тънък като паяжина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212), *тънък като пръст* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212), *тънък като цигарена книжка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212), *тънък (слаб) като свирка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 212); *тънък като косъм, тънък като конец, тънък като бръснач*; рус. *тонкий как лезвие ножа*.

1.2. Височина/размер: *висок – нисък / едър – малък*

Опозицията *висок – нисък* е слабо представена в речниците, особено в българския език. Поради това ще се опитаме да разгледаме по-частната категория височина във връзките ѝ с близки категории със значение размер: *висок, едър – нисък, малък, дребен*. Ще използваме и по-малко честотните примери от БНК и РНК.

За височина това са УС с модулите *висок – висок като върлина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 110) и близкия по значение, синонимичен в определен контекст³: *едър – едър като планина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 131), *мъж (човек) като планина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 162) – ‘за едър, висок мъж’ в българския език. В руския език в речниците откриваме малко по-богат набор от УС: *длинный, высокий как жердь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 176), *жираф* (Оголцев/Ogoltsev 2001,

³ За справка: Инфолекс: синоними: *висок – голям – едър (за човек)*.

181), *как каланча* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 233), *как шест* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 775), *как коломенская верста* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 89).

Като еквивалентни УС можем да определим следните двойки:

Екв. УС: *висок като върлина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 110) – *длинный, высокий как жердь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 176); *едър като планина* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 131) – *большой, огромный, высокий как гора* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282, Оголцев/Ogoltsev 2001, 131).

Образите от ексцерпираните от речниците и корпусите УС могат да бъдат обобщени в няколко групи. Част от тях се срещат и в двата езика и могат да бъдат групирани по двойки. Това са природни обекти – *небе, планина, скала, гора*:

Екв. УС: *висок като планина* (БНК/ВНК) – *высокий как гора* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282, Оголцев/Ogoltsev 2001, 131); *висок като гора* (БНК/ВНК) – *высокий как лес* (Лебедева/Lebedeva 2015, 271); *едър, здрав като канара* (РБЕ/РВЕ), *висок като скала* (БНК/ВНК) – *высокий как скалы* (РНК/РНК); *висок като небе* (БНК/ВНК) – *высокий как небо* (РНК/РНК).

Обекти от обкръжаващата среда, създадени от човека – *сгради, храмове, кули, стълбове*:

Екв. УС: *висок като кула* (БНК/ВНК) – *высокий как башня* (РНК/РНК), *висок като храм* (БНК/ВНК) – *высокий как храм, как собор* (РНК/РНК).

Безекв. УС: *бълг. висок като уличен стълб* (БНК/ВНК); *рус. высокий как колоколяна* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 268), РНК/РНК: *высокий как дом, телеграфный столб, высокий как фок-мачта* и др.

Построените от човека обекти от обкръжаващата среда почти отсъстват в речниците, което ни подсказва, че за сравнение обикновено служат природните обекти, а не творенията на човешката цивилизация.

С височината се асоциират и дръвчетата, например *тополата* и *дъбът*, които се свързват и с други характеристики:

Екв. УС: *строен (висок, тънък) като топола* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *стройный как тополь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 682), *высокий как тополь* (РНК/РНК).

Примери като тези, при които една сравнителна дума се свързва с повече от една характеристика, показват преплитането на модулите в УС. Начинът на представяне на УС в речника на В. Кювлиева-Мишайкова говори за вариантност на модулите. Стройността предполага и характеристиката височина. (РБЕ/РВЕ: *строен* – За тяло и частите му – ‘който е добре сложен, тънък, **висок** и прав’).

Бълг. *висок като дърво, висок като бор, висок като дъб*

УС със сравнителна дума – животно:

Екв. УС: *дълъг, висок като жираф* (БНК/ВНК) – *длинный, высокий как жираф* (Оголцев/Ogoltsev 2001: 181).

Модулът *едър* е представен в УС с множество сравнителни думи – животни, като само малка част от тях са регистрирани в речниците. За съответствие на прилагателното *едър* в българския език (РБЕ/РВЕ: *едър* прил. – ‘Който превишава

средните, обикновените размери на нещо’) приемаме прилагателното *здоровый* в значение ‘большой, сильный, громкий, крепкий’ (Ожегов/Ozhegov 1992).

Понякога дори в речниците срещаме противоречиви дефиниции, които невинаги дават ясна представа в кое именно значение е употребено прилагателното (*здоровый* – ‘едър, як’ или ‘който не боледува’): *здоровая (сильная, выносливая) как лошадь* (с посочен антоним *слабая: как соломинка, как былинка*) (Оголцев/Ogoltsev 2001, 328) – в този случай *здоровая* е употребено в значение ‘едра, силна’; *здоровый как лошадь* – ‘о совершенно здоровом человеке’ (Лебедева/Lebedeva 2015, 75) (за човек, който е непълно здрав, не боледува – прев.). Двамата източника посочват различни значения, което затруднява установяването на еквивалентни отношения между единиците.

Пример за последното е образът на бика, който обаче съчетава характеристиките големина, сила и ‘който не боледува’: *Едър като бик* (БНК/BNK), *здрав като бик* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 138), *як (силен) като бик* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 225) – *здоровый, сильный как бык* (Лебедева/Lebedeva 2015, 64).

здрав като бик (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 138) – *здоровый как бык* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 78; Лебедева/Lebedeva 2015, 75) – ‘здрав човек’.

Екв. УС: *едър като кон – здоровый как лошадь* (Лебедева/Lebedeva 2015, 75; Оголцев/Ogoltsev 2001, 328); *едър като слон – здоровый, здоровенный, огромный как слон* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 603); *едър като бивол – здоровый, сильный как, буйвол* (Лебедева/Lebedeva 2015, 74, Оголцев/Ogoltsev 2001, 74); *едра като кобила – здоровая как кобыла* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 258) – Признакът е представен и в ОМ: ‘едра, здрава и груба жена’ бълг. *кобила*, рус. *кобыла* (бълг. *кобила*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 8);

едър като мечка – здоровый, сильный как медведь (Лебедева/Lebedeva 2015, 64);

едър като камила – здоровый, рослый как верблюд (Оголцев/Ogoltsev 2001, 88).

Безекв. УС: бълг. *едър като угоено прасе, едър като вол, едър като горила*; рус: *здоровый, сильный как битюг* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 58), *бугай* (Лебедева/Lebedeva 2015, 64, Оголцев/Ogoltsev 2001, 73), *жеребец* (Лебедева/Lebedeva 2015, 64), Оголцев/Ogoltsev 2001, 177).

Понякога в ролята на сравнителна дума се срещат артефакти:

Екв. УС: *едър като гардероб – здоровый как шкаф* (Лебедева/Lebedeva 2015, 47).

Безекв. УС: бълг. *едър като бъчонка* – Близко по значение в българския език е УС *дебел като бъчва* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 128).

Едрата фигура се смесва с други характеристики като ръста, силата, които са по-характерни за мъжкия пол: *едър като мъж* (БНК/BNK). В БНК се срещат и представители на определени професии, често свързани със спорта: *едър*

като професионален футболист, едър като боксьор, едър като борец, и дори конкретни личности – едър като Арнолд Шварценегер (БНК/ВНК).

Приказни и митични същества: едър като исполин, едър като великан – *длинный, высокий как каланча* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 233); бълг. едър като хала, едър като Йети.

Спорадични примери от типа (*муха*) **едра като пчела, (птица) едра като гъска** подчертават относителността на признака в зависимост от субекта на сравнението, характерна за модули от типа *висок/нисък, малък/голям*, при които реалният размер може да бъде измерен и съотнесен към друг обект. Поради тази причина те рядко имат устойчив характер.

Подобно на модулите *висок* и *едър*, техните антоними модулите *нисък* и *малък, дребен* също кореспондират помежду си, като често се забелязва смесване и неразличаване. Те са още по-слабо представени в речниците.

Тук също като сравнителни думи откриваме лица (*детето*) или митични същества:

Екв. УС: *дребен, малък, нисък като джудже – маленький как гном, крошечный как карлик; дребен като дете – маленький, крошечный как ребенок; дребен като лилипут – маленький как лилипут.*

Откриваме и примери със сравнителна дума – животни, при които силно застъпени са насекомите:

Екв. УС: *малък като буболечка – маленький, мелкий, крохотный как букашка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282; Оголцев/Ogoltsev 2001, 75) – *маленький, мелкий как козявка* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 262); *малък, дребен като мравка – маленький, мелкий как муравьи* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 376); *дребен като муха – мелкий как муха.*

Безекв. УС: *дребен като насекомо, въшка, бълха, пчела, дребен като гущер, птиче, врабче, плъх; нисък като костенурка.*

Растения и техните плодове:

дребен като грахово зърно – мелкий как горох, горошины (Лебедева/Lebedeva 2015, 283, Оголцев/Ogoltsev 2001, 132), бълг. *малък като пиперка* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 158), *дребен като фъстък;*

рус. *маленький, мелкий, крохотный как маковое зернышко* (Лебедева/Lebedeva 2015, 283); *мелкий как пишено, просо.*

Природни обекти, вещества: *дребен като прах, прашинка – мелкий как порошок, пыль, пылинка, малък като песьчинка – мелкий как песок.*

Безекв. УС, бълг. *малък като камъче, прашинка, шушулка;*
рус. *мелкий как мука, соль, крупа, пепел, пух, пудра, зола.*

Артефакти: *малък като кутийка* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 157) – *маленький, мелкий, крохотный как спичечная коробка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 283).

Безекв. УС: бълг. *малък като запетайка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 157); *дребен като кибритена клечка, играчка; нисък като тапа*; рус. *маленький, мелкий, крохотный как булавочная головка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282), *маленький как кнопка (нос)* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 257) *маленький, мелкий, крохотный как игрушка/игрушечка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282); *маленький, мелкий, крохотный как игрушечный* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282); *мелкий как бисер; низкий как баржа*.

Част от използваните в УС сравнителни думи се срещат и като образни метафори: ОМ: ‘нисък човек’ бълг. тапа, рус. *кнопка* (бълг. *копче*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 15);

‘малък, дребен човек’ бълг. *врабче*, бълг. *фъстък*, рус. *арахис* (бълг. *фъстък*), рус. *кнопка* (бълг. *бутон*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 12);

‘дребен, слаб човек’ – бълг. *врабче* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 32).

Примери като *мелкий как горох, горошины* (Лебедева/Lebedeva 2015, 283; Оголцев/Ogoltsev 2001, 132) и *(глаза) крупные как горох* (Лебедева/Lebedeva 2015, 282; Оголцев/Ogoltsev 2001, 132), които намират място в речниците, ни показват относителността на УС за размер, при които от голямо значение е субектът на сравнение – онова, което сравняваме.

От разгледаните дотук физически характеристики можем да направим следните изводи: 1. За разлика от характеристиката ‘дебелина – слабост’, височината и големината са по-слабо представени с УС в речниците. 2. Наблюдава се смесване на някои модули към еднаква сравнителна дума. 3. Характеристики често имат относителен характер, което ограничава възможностите за еталонизация на част от образите.

1.3. Физически свойства (динамика): *бърз – бавен*

Физическата динамична характеристика ‘бързина’ е разгледана както през адекватни УС с модула *бърз*, така и през глаголни такива със значение ‘движи се много бързо’ (с модули *бързам, преминавам* и др.). Можем да открием няколко модела при построяването на УС. Често като сравнителни думи се използват образи на животни. Такива откриваме както в речниците: бълг. *бърз като елен* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бърз като заек* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бягам като изтърван заек, пушат заек* (‘бягам много бързо и подплашено’, Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 104), така и в корпусите: БНК/ВНК: *бърз като змия, бърз като усойница, бърз като невестулка, бърз като котка, бърз като галопиращ кон, бърз като сърна, бърз като птица*.

Еталон за бързина в българския език е образът на заека. Голяма част от останалите образи са на диви животни, хищници, включително такива, които причиняват щети на домакинствата и селското стопанство, поради което се възприемат като заплаха (*змия, усойница, невестулка*).

Друг активен модел е прилагателното *бърз* + сравнителен предлог *като* + сравнителна дума *природна сила/стихия*, представен в УС: *бърз като вятър* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бърз като мълния*, *бърз като светкавица*.

Трета група образуват УС със сравнителна дума – артефакт. В този случай артефактът представлява оръдие, което се изстрелва чрез определен механизъм, задействан от човека: *бърз като кушум*, *бърз като ракета*, *бързо като стрела* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 104), *бягам като стрела* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 105).

Трудност при търсенето на еквивалентни УС в руския език представлява това, че в речниците не са посочени такива с модул прилагателното *бърз*, а с модул глаголите *лететь*, *мчатся*, *несись*, в чието значение се включва семата висока скорост – ‘движа се много бързо’ (БТС: *мчатся* – ‘1. Передвигаться с большой скоростью; нестись’; *нестись* – ‘1. Очень быстро двигаться, перемещаться; мчатся’). Ако условно приравним глаголните УС със значение ‘движа се много бързо’ и структура: глагол за движение + сравнителен предлог *като* + сравнителна дума към адективните УС със значение ‘много съм бърз’ и структура: прилагателното *бърз* + сравнителен предлог *като* + сравнителна дума, ще забележим известно припокриване в българския и руския език. Това се потвърждава и от наличието на примери с модул прилагателното *быстрый* и същите сравнителни думи в РНК.

Сравнителни думи – животни:

Екв. УС: *бърз като птица* (БНК/ВНК) – *лететь*, *мчатся*, *нестись* как *птица* (Лебедева/Lebedeva 2015, 119) (РНК/РНК: *быстрый как птица*).

Безекв. УС: рус. *бегать*, *носиться*, *мчатся* как *гончая* (Лебедева/Lebedeva 2015, 100) – ‘за човек, обременен от някакви грижи’.

Природни сили/стихии:

Екв. УС: *бърз като вятър* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бягам (тичам, минавам и др.) като вятър* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 104), *минавам (преминавам/премина) като бял вятър* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 159) – *лететь*, *мчатся*, *нестись* как *ветер* (Лебедева/Lebedeva 2015, 118) (РНК/РНК: *быстрый как ветер*); *бърз като мълния*, *минавам (преминавам/премина) като мълния* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 159), *бърз като светкавица*, *минавам (преминавам/премина) като светкавица* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 159) – *лететь*, *мчатся*, *нестись* как *молния* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 363) (РНК/РНК: *быстрый как молния*).

Безекв. УС: бълг. *минавам (преминавам/премина) като фурия* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 159); рус. *лететь*, *мчатся*, *нестись* как *метеор* (Оголцев/Ogoltsev. 2001, 352, Лебедева/Lebedeva 2015, 119), *как вихрь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 93), *буря* (Оголцев/Ogoltsev

2001, 77); *взлететь, ворваться как буря* (Лебедева/Lebedeva 2015, 105; Оголцев/Ogoltsev 2001, 78), *как вихрь* (Лебедева/Lebedeva 215, 105), *как ураган* (Лебедева/Lebedeva 2015, 106, Оголцев/Ogoltsev 2001, 711).

Артефакти: Екв. УС: *бърз като куришум* (БНК/BNK), *бягам като куришум* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 105) – *лететь, мчатся, нестись как пуля* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 523; Лебедева/Lebedeva 2015, 119);

бърз като ракета – лететь, мчатся, нестись как ракета (Оголцев/Ogoltsev 2001, 538; Лебедева/Lebedeva 2015, 120);

бързо като стрела (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104), *бягам като стрела* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 105) – *лететь, мчатся, нестись как стрела* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 654; Лебедева/Lebedeva 2015, 120).

Част от посочените сравнителни думи се срещат и като асоциации в изследването за асоциативна съчетаемост на А. Липовска, където към *бърз* откриваме: *ракетен/ракетный изстрел/выстрел*, бълг. *светкавичен*, рус. *вятър* (Липовска/Lipovska 2016, 274 – 305).

В българския език за бързина се използват и глаголни УС, които описват цели ситуации с помощта на допълнителни елементи след сравнителната дума⁴. В този случай към значението е добавена семата ‘нямам търпение, крайно нетърпелив съм’, което става причина за скоростта, а като сравнителни думи се използват животни и лица, разпространени чрез допълнителни елементи (често обстоятелствени пояснения за място): *бързам като вдовица на одър* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 103), *бързам като пърле пред майка си* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104), *бързам като попадия на плевник* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104) – ирон. ‘Много бързам, много съм нетърпелив’; *бързам като поп за порязаница* (ФРБЕ/FRBE 1974, 107), *бързам като просяк за Задушница* (ФРБЕ/FRBE 1974, 107), ирон. – ‘нямам търпение, крайно нетърпелив съм за нещо, премирам за нещо да се свърши по-бързо’. Активно се използват познатите и социално натоварени образи на попа, попадийката, вдовицата и просяка, станали обект на не един виц.

В българския език се използват и УС с модул *бягам*, в чието значение също се съдържа характеристиката скорост (РБЕ/РВЕ: *бягам* – ‘отстъпвам, отдалечавам се с бързо движение’), където водещ е страхът: *бягам като дявол от тамян* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104), *бягам като евреин от кръст* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104), *бягам като изтърван заек, пушнат заек* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 104 – ‘бягам много бързо и подплашено’), *като куче от шръкло* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 105), *като опърлен* (Кювли-

⁴ А. Кочева нарича подобни УС, които се характеризират с обстоятелственост и разказвателност, *наративни* (Кочева/Kocheva 2015, 2019).

ева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 105 – ‘бягам, отбягвам упорито от някого или нещо, защото ми е неприятно или се страхувам’), *бягам като от чумав* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 105), *от чумата* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 105), *от възже* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 105) със значение ‘бягам много уплашен, ужасен’. Така причина за бързата скорост в този случай се оказва страхът, което проличава и по сравнителните думи, част от които съвпадат с тези в УС с модул *страхувам се* (‘много страхлив’: *страхувам се (боя се, плаша се) от чумата* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *боятся как чумы* (Лебедева/Lebedeva 2015, 194; Оголцев/Ogoltsev 2001, 763), *страхувам се (боя се, плаша се) като дявол от тамян* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205), *боятся как черт ладана* (Лебедева/Lebedeva 2015, 194; Оголцев/Ogoltsev 2001, 757).

В руския език активен е моделът *лететь, мчатся, нестись* + *сравнителен предлог как* + *лице/състояние*, изразено чрез прилагателно или причастие: *безумный* (Лебедева/Lebedeva 2015, 100), *сумасшедший* (Лебедева/Lebedeva 2015, 120), *полоумный* (Лебедева/Lebedeva 2015, 100), *бешенный* (Лебедева/Lebedeva 2015, 118), *угорелый* (Лебедева/Lebedeva 2015, 120), *как ошпаренный* (Лебедева/Lebedeva 2015, 100), или обстоятелство – *на пожар* (Лебедева/Lebedeva 2015, 119), *на крыльях* (Лебедева/Lebedeva 2015, 119).

По-малко УС изразяват антонимичното значение ‘бавен съм / движа се бавно’. В речниците не са регистрирани адекватни УС с модул *бавен*. Но откриваме глаголни УС със значение ‘движа се бавно’ към модулите *вървя* – в българския език, и *ползти, плестись, тащиться* в руския (БТС: *плестись* – ‘1. Разг. Идти медлено, устало, с трудом передвигая ноги; брести’; *ползти* – ‘3. Разг. Идти, передвигаться очень медленно’). Така бихме могли да съставим следните двойки.

‘Вървя много бавно’:

Екв. УС: *вървя като костенурка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 115) – *плестись, тащиться, идти и т.п. как черепаха* (Лебедева/Lebedeva 2015, 127, Оголцев/Ogoltsev 2001, 754);

бавен като охлюв (Фразите/Frazite) – *ползти, плестись, тащиться как улитка (улитка)* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 710).

Безекв. УС, бълг.: *вървя като мравка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 115), *вървя като буболечка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 114); рус. *идти, ехать и т.п. как на похоронах* (Лебедева/Lebedeva 2015, 111, Оголцев/Ogoltsev 2001, 496), *ползти медлено как гусеница* (РНК/RNK), *медлено как во сне* (РНК/RNK).

От примерите забелязваме, че в УС със значение ‘движа се много бавно’ като сравнителни думи често се използват животни – предимно дребни животни, насекоми (*мравка, буболечка, гъсеница*). Свидетелство за еталонния характер за качеството *бавен* на част от тях (*костенурка, охлюв*) е и образът им в басните, а също така и използването на костенурката като образна метафора в

българския език: ОМ: ‘бавен, муден човек’ бълг. *костенурка* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 4). В руския език се срещат и УС, в които бавната скорост се обяснява с особени състояния (*сън*) или обстоятелства (*погречение*).

В българския език значението ‘движи се много бавно’ е представено и в УС с модул *влача се (мъкна се)*, при което в семантиката на глаголите се съдържа характеристиката скорост: влача се – 4. Разг. ‘За човек или животно – ходя, движа се бавно, отпуснато, лениво; влака се, мъкна се’ (РБЕ/РВЕ); *мъкна се* – ‘2. Ходя, вървя бавно, отпуснато, лениво; влача се, влака се’ (РБЕ/РВЕ). Като сравнителни думи се използват предимно животни, при което причината за скоростта до голяма степен се оказва представеното чрез прилагателното състояние (*пребит*). Друга релевантна характеристика се оказва дължината. Обикновено се влачи или точи нещо по-дълго (бълг. *змия, черва*, рус. *гусеница*).

Безекв. УС: бълг. *влача се като пребито куче (псе)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 112), *влача се като пребит* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 111), *влача се (мъкна се) като пребита змия* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 111), *влача се (точим се) като свински черва* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 112).

Значението ‘бавен съм, движа се много бавно’ откриваме и в УС с антонимичните модули *бърз/бързам* в иронична употреба: *бърз като на воденицата долния камък* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бърз като къопаф паук* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 103), *бързам като гуцер на баир* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 104), *бързам като жаба (желка) през угар* (ФРБЕ/FRBE 1974, 107), *бързам като таралеж в мерудия* (ФРБЕ/FRBE 1974, 107). В този случай обикновено конструкциите са разгърнати с помощта на допълнителни елементи, като например обстоятелствено пояснение за място или определение.

2. Интелектуални свойства

Освен видимото с просто око, т.нар. физически характеристики на човека, в УС са представени и редица други, не толкова очевидни на пръв поглед, като например интелектуалните свойства. При тях представените характеристики имат подчертано оценъчен характер. Те могат да изразяват както положителна, така и негативна оценка, най-често изразена експлицитно в модула. Ще я разгледаме през модулите за:

- положителна оценка на интелектуалните свойства: *умен, хитър, мъдър*;
- отрицателна оценка на интелектуалните свойства: *глупав, тъп, прост*.

2.1. Глупост

По-многочислената група УС отразява идеята за глупостта, представена в УС с модули – *глупав, тъп, прост* (рус. *глупый, тупой, простой*). Това още веднъж потвърждава тезата, споделяна от мнозина изследователи, че в УС по-го-

лямо внимание се отделя на негативното, а езикът действа като своеобразен коректив на обществото.

Глупостта в представите на народите се свързва предимно с животинския свят, при което само част от използваните като сравнителни думи представители на фауната в българския и руския език съвпадат. Сред тях забелязваме голям брой домашни животни (*магаре, овца*) и в частност домашни птици (*гъска, кокошка, патка*) и едър добитък (*говедо, бик, крава, муле, магаре*), чието поведение човекът е могъл непосредствено да наблюдава.

Еквивалентни УС: *глунав като гъска* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 123) – *глупый как гусь* (Лебедева/Lebedeva 2015, 215) (ОМ: ‘глупава жена’ – бълг. *гъска*, рус. *гусыня* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014, 6);

глунав като овца – глупый как баран (Оголцев/Ogoltsev 2001, 43, Лебедева/Lebedeva 2015, 215), *тупой как овца глунав като магаре – глупый как осел* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 435);

глунав като кокошка – глупая как курица.

Безекв. УС: бълг. *глунав като шаран* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 123), *глунав като патка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 123); *глунав като муле, глунав като бик, глунав като говедо, глунав като крава;*

рус. *глупый как сивый мерин* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 347, Лебедева/Lebedeva 2015, 216).

Бързият преглед на образните метафори в „Каталога на образните метафори“ показва, че наличието на сравнително голям брой образи, асоциирани с глупостта, не е случайно и е свързано с различните характеристики на съответните животни, които биха могли да илюстрират по-пълно идеята за глупостта и някои нейни нюанси (Легурска, Панчев/Legurska, Panchев 2014, 5 – 6):

‘глупава и доверчива жена’ бълг. *патица/ патка*;

‘глунав и доверчив човек’ бълг. *теле*, бълг. *патица (патка)*, бълг. *шаран*;

‘глупава и надута жена’ бълг. *пуйка*;

‘глупава жена’ – бълг. *гъска*, рус. *гусыня*;

‘глупава жена’ – рус. *курица* (бълг. *кокошка*);

‘глунав и упорит човек’ – бълг. *магаре*, рус. *ишак* (бълг. *магаре*), бълг. *муле*, рус. *мул* (бълг. *муле*).

Така разбираме, че за глупостта може да има различни причини. Тя може да се изразява както в прекаления инат и упоритост (*инат като магаре* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 144) – *упрямый как осел* (Лебедева/Lebedeva 2015, 151), в надутостта (*надут, наперен като пуйка, пуйка* – Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 166), така и в прекалената доверчивост и др.

В речника на В. Кювлиева-Мишайкова е регистрирано и алогично УС с модул *хитър* в иронична употреба: *хитър като хлебарка* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 215), ирон. – ‘много глупав’.

Рядко в УС със значение ‘много глупав’ като сравнителна дума се използва название на лице. В речника на В. Кювлиева-Мишайкова срещахме представител на професия, но УС е разпространено с обстоятелство за време – *оглулял като калугер на велики посты* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 173). По това можем да съдим, че понякога глупостта се възприема не като константа, а като временна характеристика, моментно състояние, предизвикано от определени обстоятелства. В примерите от корпусите глупостта се свързва с женския пол или възрастта – бълг. *глупав като млада жена*⁵, рус. *глупый как дитя малое*. В този смисъл глупостта може да се разглежда и като неопитност, липса на познания за живота, присъща на младостта.

В случая с УС с модул *тъп* вероятно влияние оказва и прякото значение на прилагателното *тъп* – ‘чийто връх, край е заоблен’ (РБЕ/РВЕ), което би обяснило голяма част от сравнителните думи. Сред артефактите като сравнителни думи най-често се срещат различни видове обувки – *тъп като калевра*⁶ (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 212), *тъп като обувка*, *тъп като чехъл*, включително и така наречената безеквивалентна лексика – бълг. *тъп като галош* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 212), рус. *тупой как сибирский валенок* (Лебедева/Lebedeva 2015, 219; Оголцев/Ogoltsev 2001, 83), и различни части от дървото или предмети свързани с него:

Екв. УС: *тъп като пън* (БГ Жаргон/BG Zhargon) – *глупый, тупой как пень* (Лебедева/Lebedeva 2015, 215; Оголцев/Ogoltsev 2001, 457). Безекв. УС: бълг. (БНК/ВНК) *тъп като тояга, талпа*; рус. *тупой как дуб* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 165; Лебедева/Lebedeva 2015, 218), *глупый, тупой как пробка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 215; Оголцев/Ogoltsev 2001, 510), *как полено* (Лебедева/Lebedeva 2015, 215), *как бревно* (Лебедева/Lebedeva 2015, 215; Оголцев/Ogoltsev 2001, 71).

Част от артефактите в двата езика са лексикализирани, с преносно значение за много глупав човек, както можем да видим в речниковите статии: *пън* – 3. Прен. Разг. Грубо. ‘Тъп, глупав, невъзприемчив, недодялан човек, дръвник’ (РБЕ/РВЕ); *пень* – 2. перен. ‘Тупой бесчувственный человек (разговорно, пренебрежително) (Ожегов/Ozhegov 1992)’; *галош* – Разг. Пренебр. ‘Глупав, тъп човек’ (РБЕ/РВЕ); *бревно* – 2. преносно ‘О тупом, неотесанном человеке (разговорно, обидно)’ (Ожегов/Ozhegov 1992)⁷.

В Речника на разговорните изрази (Белянин/Belyanin 1994) откриваме и алогични УС в руския език с модул *умный* със значение ‘много глупав чо-

⁵ В свой труд Й. Кирилова също отбелязва изразените в паремииите съждения относно ограничеността на женския ум спрямо мъжкия (Кирилова/Kirilova 2010, 425).

⁶ *Калеври*, обикн. мн., ед. (рядко), калевра (РБЕ) – ‘Вид плитки обувки, изработвани в миналото ръчно, обикновено от кожа’.

⁷ За глупав, недодялан човек (прев.).

век': *умный как бревно, умный как валенок, умный как веник, умный как вутка (утка)*. Тук откриваме както някои познати образи – *валенок, бревно*, така и нови – *утка, веник*.

Любопитни и изключително експресивни са някои оказионализми, които откриваме в българския жаргон (БГ Жаргон/BG Zhargon), в които чрез употребата на оригинални образи се засилва хумористичният ефект: *тъп като на Дан Колов гъза* (БГ Жаргон/BG Zhargon) – представлява своеобразна трансформация – замяна на модула със синонимичен и вмъкване на елемент в структурата на устойчивото сравнение *прост като гъз (дупе)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 187). Използвано е прецедентно име – името на популярен български борец, вероятно заради съществуващия в обществото стереотип, че борците не са много умни. Използването и тълкуването на подобни сравнения изисква наличието на определени фоновни знания, характерни за носителите на дадената лингвокултура. Често с времето подобни сравнения избледняват.

Тъп си като на хлебна шкода муцуната (БГ Жаргон/BG Zhargon) – израз на възмущение от крайна степен на тъпотия и простотия. Хлебните шкоди имат характерна обла форма на самун хляб, по която не присъства нито един ръб.

Тъп като ръб на кръгла маса (БГ Жаргон/BG Zhargon) – използва се за допълнително усилване – кръглата маса няма ръбове.

В жаргона думата *кух* се използва в значение ‘тъп, безмозъчен’, поради което откриваме и сравнения с този модул в значение ‘много глупав’.

Кух като бостанска лейка (БГ Жаргон/BG Zhargon) – ‘много кух’.

Кух като хралупа (БГ Жаргон/BG Zhargon) – ‘за човек, който е изключително глупав, абсолютно кух – няма нищо в главата си, (празна е); глупак, празноглавец’.

Кух като хралупа на баобаб (БГ Жаргон/BG Zhargon) – ‘невероятно кух’ (в смисъл – ‘кухоглав, празноглав’) човек. Хумористично доукрасяване (и подсилване) на стандартното *кух като хралупа*. Баобабът е дървото с най-широк дънер, откъдето следва, че хралупата му е най-широка.

В българския език в значение ‘много глупав’ срещаме и УС с модул – *прост*: *прост като фасул* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 187; РБЕ/РВЕ), *прост като бобена чорба* (Фразите/Frazite), *прост като гъз (дупе)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 187), *прост като чук* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 187), *прост като налъм* (РБЕ/РВЕ), *прост като катуна* (РБЕ/РВЕ), *прост като цървул* (Фразите/Frazite), *прост като гъба* (Фразите/Frazite), *прост като тиквено семе* (Фразите/Frazite), *прост като матрос*⁸ (БГ Жаргон/BG Zhargon), при което вероят-

⁸ *Прост като матрос* – казва се за някой, който действително е много прост; остаряло сравнение, най-вероятно с произход от Бургас (или изобщо Черноморието).

но играе роля буквалното значение – ‘обикновен’ или типичен, характерен – *прост като шарен мост*⁹ (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 187). В руския език с подобно значение е УС *простой как три рубля* (Лебедева/Lebedeva 2015, 148). Възникването на израза от лесния начин за печатане на марките (без поставяне на отличителни знаци) в миналото показва, че образите са максимално обикновени, близки до народа, за каквито се приемат *фасулът, бобената чорба, гъбата и тиквеното семе* в българската традиционна кухня.

2.2. Интелигентност

Българският и руският език разполагат с разнообразни УС за изразяване на глупостта. По-различно обаче стои положението при УС със значение ‘много умен’. В речника на В. Кювлиева-Мишайкова с модул *умен* откриваме само ироничното *умен като попово прасе* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 213), което също означава ‘много глупав’, а в руския език – *хитрый, умный как черт* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 755; Лебедева/Lebedeva 2015, 219), *умный как дьявол* (Лебедева/Lebedeva 2015, 219), *умный как бес* (Лебедева/Lebedeva 2015, 219; Оголцев/Ogoltsev 2001, 53). Свързването на ума с отрицателни образи говори за това, че наличието на ум не се възприема като изцяло положителна черта, а влече след себе си други характеристики, като хитрост, включваща известна доза коварство, лукавство. Умният човек се възприема като непредсказуем, събужда подозрения и дори плаши. Не по-различно е положението в корпусите. Там също откриваме малко примери: *умен като академик, бог, котка* (БНК/BNK); *умный как Шерлок Холмс, философ, лошадь, собака* (РНК/RNK). Като умни биват окачествявани някои професии, умен е образованият, начетеният човек (*академик, философ*), както и емблематичен литературен герой (*Шерлок Холмс*), а сред животните – някои от най-често срещаните домашни животни от най-близкото обкръжение на човека.

От примерите можем да предположим, че в представите на двата народа умът сам по себе си не е чак толкова положителна и полезна черта. По-важно е как той би могъл да бъде използван. Откриваме повече УС с модул прилагателното *хитър*, чието определение в РБЕ е ‘който е умен и лукав’. В руския език тези характеристики често са представени в рамките на една речникова статия като своеобразни варианти: *хитрый, лукавый как бес* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 53); *хитрый, коварный как змей (змея)* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 213).

Хитростта се приписва на някои представители на фауната, обикновено диви животни, които са смятани за опасни и причиняват вреди на човека и сел-

Според съвременното значение „матрос“ е военноморският еквивалент на „редник“, но по-старото му значение е просто „моряк“ или „прост (т.е. редови) моряк“ (БГ Жаргон/ BG Zhargon). В сравнението има и съзвучие, рима.

⁹ *Шарен мост* – старо име на Лъвов мост (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 187).

ското стопанство. Хитростта се оказва заплаха и бива оценявана по-скоро отрицателно от морална гледна точка.

Екв. УС: *хитър като змия* (БНК/BNK) – *хитрый как змея, змий* (Лебедева/Lebedeva 2015, 152; Оголцев/Ogoltsev 2001, 213), *хитър като лисица* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 215, РБЕ/РВЕ) – *хитрый как лиса/лисица* (Лебедева/Lebedeva 2015, 152; Оголцев/Ogoltsev 2001, 322). Лисицата се среща и като образна метафора: ОМ: ‘хитър и лукав човек’ бълг. *лисица*, рус. *лиса* (бълг. *лисица*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 23).

Безекв. УС: бълг. *хитър като манастирски котарак* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 215); *хитър като невестулка, хитър като котка, хитър като лъв*; рус. *хитрый как муха* (Лебедева/Lebedeva 2015, 153), *хитрый как шакал*.

В РНК като сравнителни думи срещаме и прецедентни имена – популярни персонажи от литературни произведения и митологията – *хитроумен как Одисей, хитрый как Штирлиц*.

Амбивалентната същност на характеристиката проличава и в УС със сравнителна дума – представители на нечистите сили, злото:

Екв. УС: *хитър като дявол* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 214) – *хитрый, умный как черт* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 755), *хитрый как дявол, хитрый как сатана*. Това се потвърждава и от РБЕ, където едно от значенията на *дявол* е ‘хитър, лукав човек; хитрец’.

Безекв. УС: бълг. *хитър като трол*; рус. *хитрый как бес* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 53).

Хитростта в отделни случаи се свързва и с принадлежността към определен етнос: *хитър като грък – хитроумный как грек, хитър като еврейн – хитер как старый жид* (БСРНС/BSRNS 2008, 200), бълг. *хитър като ингилизин*¹⁰ (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 214), рус. *хитрый как сто китайцев* (БСРНС/BSRNS 2008, 256), *хитрый как истый*¹¹ *азиатец*, или определени професии – *хитър като търговец*, или пък безделниците – *хитрый как бестия*. Подобни УС показват нееднозначното отношение към посочените етноси или професии.

Интелигентността се свързва и с мъдростта, която, за разлика от хитростта, предизвиква по-положително отношение:

Екв. УС: *мъдър като Соломон* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвлиева-Mishaykova 1986, 162) – *мудрый как Соломон* (Лебедева/Lebedeva 2015, 217, Оголцев/Ogoltsev 2001, 632) – в основата на УС е библейски източник, което го прави относително универсален (в християнския свят).

Еталон за мъдростта е и змията, въпреки че образът е по-често свързан с негативни характеристики, включително хитрост и коварство: *мъдър като змия*

¹⁰ *Ингилизин* – англичанин.

¹¹ *Истый* – истински.

(Фразите/Frazite) – *мудрый как змий /змея* (Лебедева/Lebedeva 2015, 217; Оголцев/Ogoltsev 2001, 214).

Мъдростта се асоциира с възрастта и натрупания опит и познания. Ето защо откриваме следните образи: бълг. *мъдър като жрец, Платон, философ*, рус. *старец, черепаха, змей, мудрая как Царица Савская*.

Ако се опитаме да обобщим положителните интелектуални образи, ще забележим, че повечето от тях са свързани с древността, християнството или отвеждат към Византия или гръцкия етнос. От изброените интелектуални характеристики хитростта не се възприема еднозначно, поради присъствието на морално-характерологична сема в значението. В случаите, когато се използват прецедентни имена, обикновено те са на лица от мъжки пол, което потвърждава наблюденията на мнозина изследователи, че на женския ум се гледа с известно пренебрежение в сравнение с мъжкия.

3. Морално-характерологични свойства

УС служат и за описание на вътрешен свят на човека от морално-характерологична гледна точка. Те са изключително показателни за ценностната му система. Това е особено ярко представено при УС, които представят отрицателни черти като злоба, избухливост, инат и др.

3.1. Зъл

Злобата се свързва с животинския свят, предимно с хищници. В българския и руския език еталонни са образите на кучето и змията:

Екв. УС: *зъл като куче (псе)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 140) – *злой как собака* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143; Оголцев/Ogoltsev 2001, 616), *злой как цепной пес* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143; Оголцев/Ogoltsev 2001, 462);

зъл като змия (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 140) – *злой как змея* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 616);

зъл като пор (БНК/BNK) – *злой как хорек* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 735).

Безекв. УС: бълг. *зъл като рис* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 140), *зла (сърдита) като усойница* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 139), *лош (зъл) като сръбска свиня* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 156);

рус. *злой как зверь* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 201), *злой (ая), разъяренный (ая) как тигр (тигрица)* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 679, Лебедева/Lebedeva 2015, 204), *злой как волк* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 102).

В речника на В. Кювлиева-Мишайкова откриваме и диалектното – *зъл като писмен циганин* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 140), което е показателно за проблемните отношения между двата етноса.

Анализът на примерите в корпусите показва, че злобата се приписва на насекоми, които живеят – *зъл като оса* (БНК/BNK) – *злой как оса* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143), *зъл като стършел* (БНК/BNK), или хапят – *злой как комар* (РНК/RNK). Злобата в представите на хората се изразява в причиняване на вреда, външно неприятно въздействие или опасност. Понякога за нея може да има конкретна причина, изразена чрез съгласувано прилагателно: *зъл като разгонена белка*, *зъл като гладно куче*. Част от животните, представени като сравнителни думи в УС, са преминали в образни метафори (ОМ) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 9 – 10):

- ‘зла жена’ бълг. *кучка*, бълг. *усойница*;
- ‘зъл човек’ бълг. *пес/псе*, бълг. *куче*, рус. *собака* (бълг. *куче*);
- ‘зъл и отмъстителен човек’ бълг. *оса*;
- ‘коварен и зъл човек’ бълг. *змия*, рус. *змея* (бълг. *змия*).

Злобата е характеристика също така свързана с непознатото и плашещото, демоничното – *образа на дявола: зъл като самия дявол – злой как черт* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143) *как дявол* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143); бълг. *зъл като смъртта* (БНК/BNK); рус. *злой, коварный как демон* (Лебедева/Lebedeva 2015, 144), *злой как сатана* (РНК/RNK), включително и с нечистите сили – *злая как ведьма* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 86; Лебедева/Lebedeva 2015, 143), и митичното – *злая как мегера* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 342), *злая как фурия* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 724), *злая как старая дева* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 146).

Темага за лингвокултурните концепти ‘добро’ – ‘зло’ в българските и руските пословици е разгледана в трудовете на И. Панчев (Панчев/Panchev 2007, 2010), където също откриваме съотнасяне на злото с дявола. Авторът отбелязва, че както според българина християнин, така и според руснака християнин: „Доброто е от бога, злото – от дявола“ (Панчев/Panchev 2007, 120 – 124). В ядрото на руския концепт ‘зло’ се забелязва появата на дявол като злотворец и фактор за определянето на злото. Според И. Панчев това по някакъв начин сякаш разтоварва човека като основен виновник и го оправдава, каквото съответствие не намира в българския език (Панчев/Panchev 2010, 112).

Както можем да забележим от примерите, злобата често се оказва пополово маркирана. В този случай прилагателното в модула е в женски род. Особено когато като сравнителни думи се използват женски образи (*фурия*, *мегера*, *ведьма*, *старая дева*).

Освен с модула *зъл* значението се реализира и в УС с модулите *лош* (*лош като сръбска свиня* – Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 156) и *лют* в значение ‘много лют, ядосан, лош, сърдит’.

В УС с модул *лют* като сравнителни думи се използват различни животни, които частично се припокриват със споменатите вече: *лют като оса* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 156), *лют като дива свиня* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 156), *лют като змия* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 156; РБЕ/РБЕ), *лют (сърдит)*

като усойница (РБЕ/РВЕ). Екв. УС: *лют като вълк* (БНК/ВНК) – *злой как волк* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 102). А също така и чушката – *лют като пипер* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 156), *лют като пиперка* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 156), *лют като арнаутска чушка* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 156), което показва връзката с прякото значение на прилагателното: *лют* – ‘който има остър, парлив вкус, мирис; лютив’ (РБЕ/РВЕ). Ако се опитаме да открием общото помежду им, ще забележим, че повечето от тях при физически контакт оказват негативно въздействие върху сетивата – хапят (*лют като змия* – Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 156), жият, бодат (*лют като бодил*) или изгарят (*лют като огън, лют като турийска ракия*¹²). В този смисъл те могат да бъдат възприемани като опасност. Срещаме и лица, за които качеството е смятано за характерно – *лют като селски стопанин*, включително и етноним *лют като арнаути*.

3.2. Избухлив

Друга отрицателна черта е липсата на търпение, представена в УС с модул *избухлив*. Екв. УС: *избухлив като кибрит* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 141) – *вспылчивый, вспыхивать как спичка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 141; Оголцев/Ogoltsev 2001, 641), *избухлив като барут* (БНК/ВНК) – *вспыхивать как порох* (Лебедева/Lebedeva 2015; 140, Оголцев/Ogoltsev 2001, 494).

Безекв УС: бълг. *избухлив като вулкан* (БНК/ВНК, рус. *горячий, вспылчивый как кипяток* (Лебедева/Lebedeva 2015 141; Оголцев/Ogoltsev 2001, 247).

Като сравнителни думи се използват артефакти, лесно възпламенени и избухливи в прякото значение на думата предмети (РБЕ: *избухлив* – ‘За взривно вещество – който има свойството лесно да избухва, да се взривява’), и образите на чайника и вулкана. Общо между тях е внезапността, бързината на действие и породеното отгук усещане за заплаха.

3.3. Добър/кротък

За разлика от лошотията и злобата добрият нрав не е представен в УС с ярки примери. В речника на Л. А. Лебедева с модул *добрий* откриваме само *добрий как ангел* (Лебедева/Lebedeva 2015, 141), *добрий как агнец Божий* (Лебедева/Lebedeva 2015, 141) и ироничното *ласковый, добрий как теленок/телок* (Лебедева/Lebedeva 2015, 145), от което можем да направим извода, че доброта е черта, присъща по-скоро на високото, божественото. Подобни УС откриваме и в БНК: *добър като светец, добър като ангел*.

¹² *Лют като турийска ракия*. – Примерът е от *Съчинения в три тома*. Т. III на Чудомир. Турия е село в община Павел баня, родното място на Чудомир.

Екв. УС: *добър като ангел* (БНК/ВНК) – *добрый как ангел* (Лебедева/Lebedeva 2015, 141; Оголцев/Ogoltsev 2001, 32).

Примерите в корпусите също не са многобройни и изравняват добротата с това, което е мило, малко, невинно и беззащитно и предизвиква умиление и нежност: бълг. *добър като новороден, добър като теленце*, рус. *добрый как ребенок, как котенок*. Добро е това, което събужда положителни емоции.

Сякаш добротата сама по себе си не представлява достатъчна ценност, за да стане обект на УС. Или пък именно тази нейна ценност затруднява откриването на достатъчно подходящи и непротиворечиви сравнителни думи.

Добродетелта, представена с по-голям брой примери, се оказва кротостта. Понякога модулите *кротък* и *добър* се припокриват и дори биват представени в рамките на една речникова статия като своеобразни варианти: *кротък (добър, тих) като муха (мушица)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153), *кротък (добър, безобиден) като божя кравичка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153). Някои от сравнителните думи се срещат и като образни метафори. Кротостта се свързва с чистата, божествената същност и жертвеността.

Екв. УС: *кротък като агне (агънце)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153) – *кроткий как ягненок* (Лебедева/Lebedeva 2015, 145) – ‘много кротък’.

Безекв. УС: бълг. *хрисима като калугерка* (Фразите/Frazite) – ‘кротка, смирена, покорна’ рус. *кроткий, смиренный, тихий, покорный и т.п. как ангел* (Лебедева/Lebedeva 2015, 145; Оголцев/Ogoltsev 2001, 32).

Кротостта се свързва и с покорството и смирението, така присъщи за християнската парадигма. В книгата си „Русская языковая модель мира“ А. Д. Шмелъв посочва смирението, примиряването с действителността като типична нагласа за руската езикова картина на света (Шмелев/Shmelev 2002, 99).

Кроткий, смиренный, тихий, покорный и т.п. как агнец Божий (Лебедева/Lebedeva 2015, 144). ОМ: ‘кротък и послушен човек’ бълг. *агне*, рус. *агнец, ягненок* (бълг. *агне*) (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 10).

С модула *кротък* често като сравнителни думи се използват деминутиви, които назовават малките на съответните животни – често домашни животни, част от обкръжението или поминъка на човека. Кротостта се асоциира и с безпомощността и липсата на физическа възможност за противопоставяне.

Екв. УС: *кротък като гълъбче* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153) – *кроткий как голубь/голубка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 145; Оголцев/Ogoltsev 2001, 130).

Безекв. УС: бълг. (БНК/ВНК) *кротък като паленце, кротък като котенце*; рус. *кроткий как овца/овечка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 145; Оголцев/Ogoltsev 2001, 414); *смирный, незлобивый, покорный как теленок* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 673).

А също така и с размера – като сравнителни думи се използват и дребни животни и насекоми: бълг. *кротък (добър, безобиден) като божя кравичка*

(Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153), *кротък като буболечка* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153), *кротък (добър, тих) като муха (мушица)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 153). Някои от които са и образни метафори:

ОМ: ‘кротък, тих човек’ бълг. *мушица*; ‘кротък, безобиден човек’ бълг. *буболечка* (Легурска, Панчев/Legurska, Panchev 2014, 10).

А също така с модул *благ*: *благ като масло* (Фразите/Frazite) – ‘кротък, мил, добър’. Като сравнителна дума е използван хранителен продукт – *масло*. Тук още веднъж можем да забележим влиянието на различните значения на прилагателното име в модула върху избора на сравнителна дума: *благ* – прил. **1.** ‘Който се отличава със спокоен нрав и има склонност към обич, състрадание, отстъпчивост и под.; добър, кротък.’ **2.** Като същ. **благо** ‘Нещо блажно за ядене; благина’ (РБЕ/РВЕ).

3.4. Невинен

Друга позитивна морална характеристика е **невинността**. Част от сравнителните думи в УС с модул *невинен* съвпадат с тези в УС с модули *кротък*. Както кротостта, така и невинността и безгрешността се оказват присъщи именно на божественото: Екв. УС: *невинен като ангел (ангелче)* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 170; ‘напълно, свършено невинен’) – *чистый, невинный, безгрешный как ангел* (Лебедева/Lebedeva 2015, 147; Оголцев/Ogoltsev 2001, 32).

От животинските образи се използват *гълъбът* и *агнето*, които асоциативно отново ни отпращат към високото и идеята за жертвеност:

Екв. УС: *невинен като агънце* (БНК/ВНК) – *невинный как агнец* Божий (Лебедева/Lebedeva 2015, 147; Оголцев/Ogoltsev 2001, 28);

чистый, невинный, безгрешный как ангел/ангелочек (Лебедева/Lebedeva 2015, 147; Оголцев/Ogoltsev 2001, 32);

невинен като гълъб – чистый, непорочный, невинный как голубь/голубка (Лебедева/Lebedeva 2015, 147; Оголцев/Ogoltsev 2001, 130).

Невинността се свързва и с младостта, чистотата и липсата на възможност за прегрешение, например при новородените: *невинен как младенец – невинный как младенец* (Лебедева/Lebedeva 2015, 148; Оголцев/Ogoltsev 2001, 360), рус. *невинный как дитя* (Лебедева/Lebedeva 2015, 148). Използването именно на лексемата *младенец* в УС отново може да се тълкува както просто като новородено, така и като отпратка към духовното и образа на Исус Христос. Така в проявите на невинността в човешките очи често прозира божественото начало.

Значението ‘напълно, свършено невинен’ е представено и в УС с модулите *прав* (със значение ‘който няма вина; невинен’ – РБЕ/РВЕ) в българския език: *прав като от майка роден* (ФРБЕ/FRBE 1975, 174), *прав като светец* (ФРБЕ/FRBE 1975, 174), *прав като свещ* (ФРБЕ/FRBE 1975, 174) – диал. ‘невиновен, невинен’; *бистър*: (*бистър*) *като сълза* – ‘съвсем бистър, много чист’ (РБЕ/РВЕ) и *чист*: *чист/чистый, прозрачный* и т.п.: бълг. *чист като кристал*

(НФРБЕ/NFRBE 1993, 119) – за човек, ‘много чист, нравствен, морален’, (*бистър*) като *сълза* – съвсем бистър, много чист (РБЕ/РВЕ); *чист като сълза* (Фразите/Frazite) – ‘неопетнен морално човек’; *чист като роса* (Фразите/Frazite) – ‘много чист, неопетнен’; рус. *чистый, прозрачный и т.п. как кристал* (Лебедева/Lebedeva 2015, 268) – одобр. ‘за много чиста вода’; *чистый, прозрачный и т.п. как слеза* (Лебедева/Lebedeva 2015, 269) – одобр. ‘за прозрачна течност, предимно вода’; *чистый, прозрачный и т.п. как стекло/стъкльышко* (Лебедева/Lebedeva 2015, 269) – одобр. ‘за много чиста течност, предимно вода или твърдо прозрачно вещество’. Това е свързано с преносното значение на думата *чист* – ‘Който не е покварен, не е порочен, в който няма нищо долно, мръсно; нравствен, честен’ (РБЕ/РВЕ). Използват се прозрачни материали и вещества като стъклото, сълзата, росата и кристала.

За непълни еквиваленти бихме могли да приемем двойките: (*бистър*) като *сълза* (РБЕ/РВЕ) – *чистый, прозрачный и т.п. как слеза*. (Лебедева/Lebedeva 2015, 269); *чист като кристал* (НФРБЕ/NFRBE 1993, 119) – *чистый, прозрачный и т.п. как кристал* (Лебедева/Lebedeva 2015, 268), където според речниковите статии руските УС се използват за течности, предимно вода, при което прилагателното е в буквалното си значение ‘чист, бистър’ и УС не изразяват значението ‘напълно, свършено невинен’.

3.5. *Волен, свободен*

Важна за човешкото съществуване е идеята за свободата и възможността за осъществяване на собствената воля. В УС свободата се изразява чрез УС с модул *волен, свободен*. В еталон за свободата се превръщат птиците и вятърът:

Екв. УС: *волен (свободен) като птица (птичка)* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuвлиева-Mishaykova 1986, 113; РБЕ/РВЕ) – *свободный, вольный как птица* (Лебедева/Lebedeva 2015, 246; Оголцев/Ogoltsev 2001, 517). И по-конкретното соколът в руския език: *свободный, вольный как сокол* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 626); *волен като вятър* (БНК/ВНК) – *свободный, вольный как ветер* (Лебедева/Lebedeva 2015, 246; Оголцев/Ogoltsev 2001, 90); безекв. УС: бълг. БНК/ВНК: *волен като циганин, дете, вихър, волна като самодива*; рус. РНК/РНК: *вольный как тигр, лев*.

В повечето случаи свободата е приписвана на животни. Това, което обединява избраните образи, а следователно и се схваща като свобода, е възможността за свободно придвижване, характерна най-вече за птиците и дивите зверове. А също така безгрижието и липсата на социални ограничения – *деца, самодиви*.

4. Социално-комуникативни свойства

Хората не живеят изолирано. Те представляват част от социума, в който взаимодействат един с друг. Затова интерес представляват и отношенията помежду им, проявите на индивида в средата, способността му за комуникация и съжителство.

4.1. Срамежливи

Срамежливостта е социално-комуникативна характеристика на човешкото поведение, която не може да бъде определена изцяло положително или изцяло отрицателно. Тя често се свързва с младостта, липсата на зрялост (*свенлив като малко момче*) и неопитността (*свенлив като чирак*). По-често като сравнителни думи се използват названия на представителки на женския пол, включително и за обозначаване на лица от мъжки пол. В този случай обикновено се долавя елемент на ирония и неодобрение.

Екв. УС: *срамежлив като момиче* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 201) – *застенчивый, краснеть, стесняться, смущаться как девчонка, как девочка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 142, Оголцев/Ogoltsev 2001, 149); *срамежлив като мома* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986: 201), *срамежлив като девойка – застенчивый, краснеть, стесняться, смущаться как как девушка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 142; Оголцев/Ogoltsev 2001, 149); *срамежлив, свенлив като девица* (БНК/BNK) – *застенчивый, краснеть, стесняться, смущаться как (красная) девица, девка* (Лебедева/Lebedeva 2015, 143; Оголцев/Ogoltsev 2001, 146 – 147); *срамежлив (свенлив) като госпожица* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 201) – *застенчивый, краснеть, стесняться, смущаться как барышня* (Лебедева/Lebedeva 2015, 142; Оголцев/Ogoltsev 2001, 49). Използването на дадения образ в УС привнася допълнителен елемент на ирония. Думата *барышня* представлява архаична реалия (РБЕ/РВЕ: „*барышня* – в дореволюционна Русия – неомъжена дъщеря на барин“). Както показва справка в лингвострановедческият речник на руския език, тя се е използвала като обръщение в началото на ХХ в., а днес се използва с цел ирония.

Срамежливостта се свързва и с представителките на вярата – *срамежлив като манастирска послушница* (БНК/BNK). Тя се изразява и с глаголни УС с модул *срамувам се* от типа: *срамувам се като млада булка в понеделник* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 201), *срамувам се като млада булка пред свекър* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 201), които показват, че тя може да се дължи не само на младостта и неопитността, но и на смяната на социалния статус, средата и начина на живот. В руския език свенливостта се свързва и с чувството на вината: *смущаться, робеть как провинившийся школьник, провинившаяся школьница* (Лебедева/Lebedeva 2015, 205).

Изобилието от примери, голяма част от които регистрирани в речниците, при които като сравнителни думи се използват лица от женски пол, показва, че качеството се смята за по-присъщо и дори донякъде приемливо за жените. Това е характерно за патриархалните устои в миналото, при което срамежливостта се свързва със скромността, смиреността и се разглежда като добродетел. При мъжете същата тази характеристика представлява по-скоро отклонение от нормата. Както ще забележим и при някои УС с различни модули, половата и възрастовата принадлежност често се оказват маркирани чрез съответните сравнителни думи.

Според В. А. Маслова нравствените понятия в руския език са полово ориентирани, при което срамът се свързва именно с женския пол (*девичий стыд*, *потерять стыд*) обикновено се използва за жена. А порядъчността за представителите на руската лингвокултура също е полово маркирана и е свързана с покорността към мъжа, скромността и верността (Маслова/Maslova 2001, 127).

УС с това значение ясно очертават йерархичната структура и взаимоотношенията в обществото. Обикновено срамежливост проявява младият, неопитният, ученикът, чиракът, а тя би могла да бъде проявена пред някого с по-висок чин – като свекъра в семейството. По това можем да съдим, че различните общества имат своите стереотипи за поведение, различно за половете и различните етапи от човешкия живот. За прототипите и стереотипите на поведение говори и А. Вежбицкая, опитвайки се да разтълкува емоционални концепти като този (Вежбицкая/Vezhbitskaya 1997, 367 – 370). Стереотипите намират отражение в езика, включително и в единици като УС.

4.2. *Страхлив*

Подобен е случаят и с еталоните за **страхливост**. Като сравнителни думи се използват одушевени съществителни – животни и лица, характеризирани по пол и възраст. Еталон за страхливостта в двата езика е заекът.

Екв. УС: *страхлив (плашлив, боязлив) като гърмян заек* (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1986, 204) – *трусливый, пугливый, робкий как заяц* (Лебедева/Lebedeva 2015, 151; Оголцев/Ogoltsev 2001, 198). Това се потвърждава и от ОМ: ‘страхлив човек’ бълг. *заек*, рус. *заяц* (бълг. заек); *страхлив като жена* – *трусливый, пугливый, робкий как баба* (Лебедева/Lebedeva 2015, 151). В руския език е използвано просторечното *баба*¹³, което подчертава негативното, дори подигравателно отношение към мъжкия пол като носител на тази характеристика. Както отбелязва М. Илиева в своята статия „Концептът мъж в българската езикова картина на света“, мъжът се разглежда въз основа на социалната му функция на глава и защитник на семейството, а отстъпването от възложената роля на мъж (т.е. не-мъж = жена) се оценява зле, което е маркирано в лексемата *женчо*, изразяваща пренебрежително и дори презрително отношение (Илиева/Ilieva 2019, 541).

Екв. УС: *Страхлив като дете* (БНК/BNK) – *трусливый, пугливый, робкий как маленький* (Лебедева/Lebedeva 2015, 69); безекв. УС: бълг. *страхлив като младо момиче, страхлив като овца*; рус. *пугливый как лань* (Лебедева/Lebedeva 2015, 149).

¹³ *Баба* – 1. Замужняя крестянка, а также вообще женщина из простонародья (прост.). 2. Вообще о женщине (иногда с пренебр. или шутл. оттенком) (прост.) Ожегов/Ozhegov 1992. <http://ozhegov.info/slovar/?ex=Y&q=%D0%91%D0%90%D0%91%D0%90> (прев. Омъжена селянка, а също така обикновена жена (просторечно). 2. Жена (с пренебрежителен или шеговит оттенък).

Страхът също се свързва с младостта и женския пол, с кротостта, послушанието и с извършването на нередни действия. В глаголните УС с модул *страхувам се* обикновено са посочени не субектите на този страх, а причините за него, това, което ни плаши. Те често съвпадат в българския и руския език. Плашещи се оказват болестите, огънят, зверовете и дяволът.

Екв. УС: *страхувам се (боя се, плаша се) от чумата* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *боятся как чумы* (Лебедева/Lebedeva 2015, 194; Оголцев/Ogoltsev 2001, 763); *страхувам се (боя се, плаша се) като от огън* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *боятся как огня* (Лебедева/Lebedeva 2015, 194; Оголцев/Ogoltsev 2001, 421).

Безекв. УС: рус. *Боятся как лютого зверя* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 204), *боятся как черта* (Оголцев/Ogoltsev 2001, 758).

От ексцерпираните УС единствено при двойката *страхувам се (боя се, плаша се) като дявол от тамян* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 205) – *боятся как черт ладана* (Лебедева/Lebedeva 2015, 194; Оголцев/Ogoltsev 2001, 757) е посочен както субектът, така и причината за страха. Така дори плашещата фигура на дявола има от какво да се страхува – тамяна, използван в богослужението¹⁴. Използването на една и съща дясна част показва общността на двете лингвокултури, в които е вкоренено православието като основа за общата християнска култура, морал и познаването на Светото писание.

4.3. Ревнив

Друга негативна характеристика на човешкото поведение е **ревността**. В еталон за ревността се е превърнал класическият шекспиров герой *Отело*, който от ревност удушава своята любима, а отгук и етнонимът – *мавър*:

Екв. УС: *ревнив като Отело* (Кювлиева-Мишайкова/Кyuвlieva-Mishaykova 1986, 193) – *ревниый как Отелло* (Лебедева/Lebedeva 2015, 149; Оголцев/Ogoltsev 2001, 438); *ревнив като мавър* (БНК/ВНК) – *ревниый как мавр* (Лебедева/Lebedeva 2015, 149).

Ревността се оказва черта, припознавана като характерна и за представителите на някои етноси, като турския:

Екв. УС: *ревнив като турчин – ревниый как турок*.

Безекв. УС: бълг. *ревнив като султан, ревнив като куче*; рус. *ревниый как французский романтик, ревниый как черт, сатана*.

Така като сравнителни думи се използват популярен литературен персонаж, еталонен на качеството, етноними и образът на дявола, който често се среща като еталон при различни отрицателни качества в значение – ‘силна степен на проява на признака’. Това значение е отразено и при наречието *дяволски* (РБЕ/

¹⁴ Тамян – благовонна смола от дърветата *Funiperus turuifera* и *Styrax benzoin*, с които се кади при религиозни обреди (РНДКБ/RNDKB 2018, 409).

RBE: *дяволски* – ‘За означаване на много висока степен в проявата на някакво действие’). По-голямата част от примерите нямат устойчив характер.

Заклучение

Настоящият труд допълва поредицата изследвания на УС в българския език в съпоставка с други езици. Той представлява по-детайлно и обхватно от съществуващите към момента съпоставителни изследвания на устойчиви сравнения с модул прилагателно име в двойката езици български – руски. Изучаването на УС допринася за осмислянето на същността на определени качества, онагледяването им, което да покаже общото и разликата във възприятието между народите.

Даденото изследване включва разглеждането на корпусен материал, който отсъства в речниците и се отличава с различна степен на устойчивост, и електронни източници със силно разговорен характер, като по този начин по-пълно демонстрира динамиката в системата на УС и рушенето на клишето чрез добавяне на нови образи към определени характеристики. По този начин още по-ярко и отчетливо се очертават тематични полета, в които могат да възникнат нови УС със същата семантика.

Разгледани са разнообразни по семантика модули, голяма част от които характеризират човека от различни гледни точки. Изведени са и семантични доминанти в езиците. Анализираният материал позволява задълбочаване и разширяване обема на изводите за спецификата на картината на света, отразена в двата родствени езика.

Демонстрират се възможностите за използване на други единици, резултати от други изследвания или друг тип информация (образни метафори, асоциативни експерименти, речникови дефиниции и др.), като помощни, допълващи и потвърждаващи степента на еталонизация на съответните образи. Изведени са характеристики на материала и възникналите в хода на изследването трудности. Посочва се определено решение, като се оставя и поле за размисъл, възможност за предлагане на други решения на възникналите въпроси. Работата би могла да послужи като отправна точка за следващи изследвания, посветени на представената проблематика.

Освен изследването на вече утвърдени и регистрирани в речниците УС, характеризиращи се с устойчивост и възпроизводимост (различна за различните УС), може да се проследи възникването и функционирането на други сравнения, които срещаме в текстове. В повечето случаи те принадлежат към същите подкласове, както и регистрираните вече УС: височината най-често се свързва с дръвчета, при което се използват различни дървесни видове.

При адекватните УС често върху избора на сравнителна дума влияе многозначността на прилагателното име, представено като модул. Така при модул *тъп* (в значение ‘несхватлив, глупав, нечувствителен’, RBE/RBE) се използват предмети с обла форма – различни обувки, артефакти от дърво и др. При *избух-*

лив (‘склонен към прояви на раздразнение, който бързо, лесно избухва; несдържан, сприхав’, РБЕ/РВЕ) – вещества и обекти, които се възпламеняват и взривяват (*барут, кибрит*) или изригват (*вулкан*). При *лют* (в значение ‘сприхав, гневлив, избухлив, буен’, РБЕ/РВЕ) – храни и напитки, които се характеризират с лют (‘остър, парлив вкус, мирис; лютив’) вкус – *чушка и ракия*.

При антонимичните двойки прилагателни (представени в модулите на УС) се забелязва асиметричност – откриваме повече примери с прилагателното *зъл*, отколкото с *кротък* (и много малко с *добър*). Откриваме голям брой примери (включително и в речниците) с модул *глунав*, докато УС с модул *хитър* са значително по-малко, повечето от тях са по-рядко употребими. Често по-богато и ярко представено в езика е именно отрицателното, което е отбелязано от редица изследователи на УС. В този смисъл езикът действа като съдник и морален коректив, като отразява възгледите на езиковия колектив за добро и зло, правилно и грешно.

Мотивацията при голяма част от регистрираните в речниците адективни УС е изключително ясна и отразява определени наблюдения, асоциации и нагласи.

Съпоставката на УС в българския и руския език показва относително висока степен на сходство при част от разгледаните характеристики, но и наличието на някои различия. Особено ярко това проличава при корпусния материал. Някои от признаците са по-богато представени в един от езиците.

Въз основа на устойчивите сравнения могат да бъдат изведени еталоните за някои качества. Така характеристиката ‘дебелина’ често се асоциира в двата езика с представителите животинския свят – *прасето, свинята, слона*, и названия на артефакти – *бъчва (буре, каца)*, а стройността с растителни видове като *топола, фиданка*, и с болнаво, отблъскващото или дори неживото. Височината е представена с повече примери в руския език. Глупостта в представите на народите се свързва предимно с животинския свят, при което само част от използваните като сравнителни думи представители на фауната в българския и руския език съвпадат. Сред тях забелязваме голям брой домашни животни (*магаре, овца*) и в частност домашни птици (*гъска, кокошка, патка*) и едър добитък (*говедо, бик, крава, муле, магаре*), голяма част от тях се срещат и като образни метафори. При УС с модул *тън* влияние оказва и прякото значение на прилагателното *тън* и като сравнителни думи се срещат различни видове обувки и различни части от дървото или предмети свързани с него. Откриваме повече УС с модул – прилагателното *хитър*, отколкото с *умен*. Еталони за хитростта са лисицата, змията, дяволът. Хитростта се свързва и с принадлежността към определен етнос, като някои от представите се разминават. Интелигентността се свързва и с мъдростта, която предизвиква по-положително отношение. Еталон за мъдростта са и змията, и библейски образ – *Соломон*. Злобата се свързва с животинския свят, предимно с хищници, като в българския и руския език еталонни са образите на кучето и змията. Анализът на примерите в корпусите показва, че злобата се приписва на насекоми. Злобата често се оказва полово

маркирана – прилагателното в модула е в женски род, особено в руския език, а като сравнителни думи се използват женски образи (*фурия, мегера, ведъма, старая дева*). Друга отрицателна черта е липсата на търпение, представена в УС с модул *избухлив*. Като сравнителни думи се използват артефакти, лесно възпламеними и избухливи в прякото значение на думата предмети – кибритът, образите на чайника и вулкана.

Добрият нрав е слабо представен в УС. По-богато представена е кротостта, като понякога модулите *кротък* и *добър* се припокриват. Кротостта се свързва с чистата и божествената същност и жертвеността, а нейни еталони са агнето, гълъбът, ангелът. Често като сравнителни думи се използват деминутиви, които назовават малките на съответните животни – често домашни животни. Кротостта се асоциира и с безпомощността и липсата на физическа възможност за противопоставяне, а също така и с размера – като сравнителни думи са и дребни животни и насекоми. Част от сравнителните думи в УС с модул *невинен* съвпадат с тези в УС с модула *кротък*. Като сравнителни думи се използват образите на ангела, агънцето и гълъба. Невинността се свързва и с младостта, чистотата и липсата на възможност за прегрешение – децата и новородените. Използват се прозрачни материали – *съла, роса, кристал, стъкло*. В еталон за свободата се превръщат птиците и вятърът, и дивите зверове. А също така образи, свързани с безгрижието и липсата на социални ограничения – *деца, самодиви*. Срамежливостта се свързва с младостта, липсата на зрялост и неопитността. По-често като сравнителни думи се използват названия на представителки на женския пол, включително и за обозначаване на лица от мъжки пол, при което се долавя елемент на ирония и неодобрение. Тя се изразява и с глаголни УС с модул *срамувам се*, които показват, че тя може да се дължи не само на младостта и неопитността, но и на смяната на социалния статус, средата и начина на живот, а в руския език свенливостта се свързва и с чувството за вина.

Еталон за страхливостта в двата езика е заекът. В глаголните УС с модул *страхувам се* обикновено са посочени не субектите на този страх, а причините за него, това, което ни плаши. Те често съвпадат в българския и руския език. Плашещи се оказват болестите, огънят, зверовете и дяволът. В еталон за ревността се е превърнал класическият шекспиров герой *Отело*, който от ревност удушва своята любима, а оттук и етнонимът – *мавър*.

Материалът в изследването е разгледан и организиран във вид на еквивалентни двойки, при което се отбелязва и отношение на безеквивалентност. Построените по този начин двойки могат да бъдат използвани за практически цели като чуждоезиковото обучение, превода и други.

Съкращения:

Екв. – еквивалентни

Безекв. – безеквивалентни

БНК – Български национален корпус

БСРНС – Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. *Большой словарь русских народных сравнений*, М.: ОЛМА Медиа Групп.

бълг. – български език

НФРБЕ – Анкова-Ничева 1993: Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.

РБЕ – *Речник на българския език*. <http://ibl.bas.bg/rbe/>

РНК – Руски национален корпус

рус. – руски език

УС – устойчиво сравнение

ФРБЕ – Ничева и др. 1974-1975: *Фразеологичен речник на българския език*.

Том 1 – 2. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974-1975.

Литература

БГ Жаргон. <https://www.bgjargon.com/>

Белянин 1994: Белянин, В. П, Бутенко. И.А. *Живая речь. Словарь разговорных выражений*. – Москва: ПАИМС. 1994. <https://rus-livespeak.slovaronline.com/>

Бояджиева 2017: Бояджиева, Н. *Източници на компаратума в устойчивите сравнения в италианския език, характеризирации човека: оценъчни характеристики и емоционални нюанси*. – В: LiterNet, 02.12.2017, № 12 (217) <https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/comparatuma.htm> (20.06.2019)

Бояджиева 2018: Бояджиева, Н. *Някои черти от характера на човека, обрисувани в устойчивите сравнения в италианския език*. – В: LiterNet, 12.02.2018, № 2 (219) <https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/haraktera-na-choveka.htm>

БСРНС 2018: Мокиенко, В. М., Никитина Т. Г. *Большой словарь русских народных сравнений*, Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2018.

Български национален корпус. <http://search.dcl.bas.bg/>

Вежбицкая 1997: Вежбицкая, А. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1997, 201-231.

Витанова 2011: Витанова, М. *Външният вид на българина, отразен в устойчивите сравнения*. – В: Многообразие в единството. История и съвременност. 2'2011, 285–290. <http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-40.pdf>

Илиева 2019: Илиева, М. *Концептът МЪЖ в българската картина на света*. – В: *Aut inveniam viam, aut faciam*. Сборник в чест на чл.-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров. Отг. редактор доц. д-р Мария Илиева, В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2019, 536–548.

Калдиева-Захариева 2013а: Калдиева-Захариева, Ст. За основните термини във фразеологичната наука. – В: 70 години българска академична лексикография. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, 449–471.

Кадиева-Захариева 2013б: Калдиева-Захариева, Ст. *Българска лексикология и фразеология. Том 2, Българска фразеология*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013.

Карталова 2014: Карталова, М. *Актуалност на компаратума в лексикографски регистрираните сравнителни конструкции* (Изследване върху българския и новогръцкия език) – В: Научни трудове, Том 52, Кн. 1, Сб. А, Филология, 2014, 269–275. –

<https://science.slovo.uni-plovdiv.net/documents/931150/0/NT2014-A.pdf/a663e26f-ee59-451c-a959-740a80d2d2b8>

- Кирилова 2010:** Кирилова, Й. *Гендерные характеристики концепта ум в болгарской паремиологии*. – В: Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянские народы векторы взаимодействия в Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европе. Москва: ООО “Демиург-АРТ”, 2010, 420 – 432.
- Китанова 2013:** Китанова, М. *Свой за чуждите и чужд за своите*. Варна: LiterNet, 2013. <https://litenet.bg/publish29/maria-kitanova/svoi-za-chuzhdite/semantichnata.htm>
- Кочева 2015:** Кочева, А. *Контрастносемантични устойчиви сравнения с анималистичен лексикален компонент в български и словенски език*. – В: Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, 2015, 177 –184. <https://www.academia.edu/>
- Кочева 2017:** Кочева, А. *Еднакви градуалносемантични устойчиви сравнения с анималистичен лексикален компонент в български и словенски език*. – В: Езикът на науката и науката за езика. Юбилеен сборник в чест на чл.-кор. Мария Попова. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2017, 415 – 423.
- Кръстева 2018:** Кръстева, Ж. *Устойчиви сравнения в българския и френския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018.
- Кювлиева-Мишайкова 1986:** Кювлиева-Мишайкова, В. *Устойчивите сравнения в българския език*. София: Изд. на БАН, 1986.
- Лебедева 2015:** Лебедева, Л. А. *Устойчивые сравнения русского языка. Тематический словарь*. Москва: Изд. „Флинта“, „Наука“, 2015.
- Легурска 2015:** Легурска, П. *Съпоставителни анализи и национална специфика на лексиката*, София: Издателство „Ето“, 2015.
- Легурска, Панчев 2014:** Легурска, П., И. Панчев. *Образни метафори (ономасиологичен каталог)*. – Дзяло, год. II, 2014, брой 2. http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska_Panchev.pdf.
- Лексикална база данни „Инфолекс“.** <https://ibl.bas.bg/leksikalna-baza-danni/> *Синоними*. <https://ibl.bas.bg/infolex/synonyms.php>
- Липовска 2016:** Липовска, А. *Асоциативная сочетаемость имен прилагательных и ее лексикографическое представление (на материале русского и болгарского языков)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Маслова 2001:** Маслова, В. А. *Лингвокултурология*. Москва: АСАДЕМА, 2001. <https://uchebnik.biz/book/94-lingvokulturologiya/28-muzhchina-i-zhenshhina-v-obshhestvenno-kulture-i-yazyke/>
- Мокниенко, Володина 2018:** Мокниенко, В., Т. Володина. *Русско-белорусский словарь сравнений*. “Белорусская наука”, 2018.
- Ничева и др. 1974 – 1975:** Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. Том 1 – 2 К. София: Издателство на Българската академия на науките, 1974 – 1975.
- НФРБЕ 1993:** Анкова-Ничева, К. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1993.
- Огольцев 1978:** Огольцев, В. М. *Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии*. Ленинград, 1978.
- Огольцев 2001:** Огольцев, В. М. *Словарь устойчивых сравнений русского языка (синонимно-антонимический)*. Москва, 2001.

- Ожегов 1992:** Ожегов, С.И. *Словарь русского языка* (1949, 22-е издание, 1990; с 1992 – „Толковый словарь русского языка“, совместно с Н. Ю. Шведовой). <http://www.ozhegov.org/>
- Панчев 2007:** Панчев, И. *Разбиранията за добро и зло като лингвокултурни концепти, отразени в българските и руските пословици*. – В: Лексикографията и лексикологията в съвременния свят. Материали от IV национална конференция с международно участие на Българското лексикографско дружество в чест на проф. Кристилина Чолакова, София, 21 – 22 октомври 2006, Велико Търново: ИК „Знак’94“, 2007, 120 – 124.
- Панчев 2010:** Панчев, И. *Лингвокултурен анализ на концептите добро и зло в българския и руския език*. Дисертация за получаване на образователната и научната степен „доктор“. София: 2010г. <https://bg-nacionalisti.org/BNF/index.php?action=downloads;sa=view;id=5296>
- Речник на българския език.** <http://ibl.bas.bg/rbe/>
- РНДКБ 2018:** Барболова, З., Симеонова М., Китанова М., Мутафчиева Н., Легурска П. *Речник на народната духовна култура на българите*, София: ИК „Наука и изкуство“, 2018.
- Руски национален корпус.** <http://www.ruscorpora.ru/>
- Стоянова 2017б:** Стоянова, Р. *Българские образные сравнения как отражение зооморфного кода культуры в публицистическом дискурсе в публицистических текстах*. – В: Славянская фразеология в современных СМИ (публицистический дискурс) Коллективная монография. Грайфсвальд, 2017, 167 – 176. http://phraseoseminar.slovo-spb.ru/documents/monografija_neu_14_febr.pdf
- Стоянова 2017а:** Стоянова, Р. *Зооморфный код культуры в семантике болгарских и русских образных сравнений*. – В: 45th International Philological Conference “Advances in Social Science, Education and Humanities Research” (ASSEHR). – Вып. 122, 2017, 520 – 525. <https://www.atlantis-press.com/article/25879741.pdf> (11.04.2022)
- Толстой, Толстая 2013:** Толстой Н. И., Толстая С. М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории*. Москва, 2013.
- Фразите** <https://frazite.com/>
- Холанди 2008:** Холанди, Р. *Устойчиви сравнения. Български, руски, английски, немски, френски*. Благоевград, Университетско изд. „Неофит Рилски“, 2008, 2008.
- Холанди 2012:** Холанди, Р. *Семантична близост, опозиция и полисемия призоонимните фразеологични единици в английския и българския език*. – В: OPERA SLAVICA, XXII, https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125566/2_OperaSlavica_22-2012-2_4.pdf?sequence=1
- Шмельов 2002:** Шмелев, А. Д. *Русская языковая модель мира: Материалы к словарю*, Москва: Языки славянской культуры, 2002.
- Янев 2013:** Янев, Б. *Образните сравнения с антропоцентричен характер в българския и английския език. Изследване и речник*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.

References

- Balgarski natsionalen korpus.** <http://search.dcl.bas.bg/>
- Belyanin 1994:** Belyanin, V. P, Butenko. I. A. Zhivaja rech'. Slovar' razgovornyh vyrazhenij. Moskva: PAIMS, 1994. <https://rus-livespeak.slovaronline.com/>

- BG Zhargon.** <https://www.bgjargon.com/>
- Boyadzhieva 2017:** Boyadzhieva, H. *Iztochnitsi na komparatuma v ustoychivite sravnenia v italianskia ezik, karakterizirashti choveka: otsenachni karakteristiki i emotsionalni nyuansi.* – In: LiterNet, 02.12.2017, № 12 (217) <https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/comparatuma.htm>
- Boyadzhieva 2018:** Boyadzhieva, N. *Nyakoi cherti ot haraktera na choveka, obrisuvan v ustoychivite sravnenia v italianskia ezik.* – In: LiterNet, 12.02.2018, № 2 (219) <https://litenet.bg/publish31/nedda-boyadzhieva/haraktera-na-choveka.htm>
- BSRNS 2008:** Mokienko, V. M., Nikitina T. G. *Bol'shoj slovar' russkikh narodnyh sravnenij.* Moskva: OLMA Media Grupp, 2008.
- Frazite.** <https://frazite.com/>
- Holandi 2008:** Holandi, R. *Ustoychivi sravnenia. Balgarski, ruski, angliyski, nemski, frenski.* Blagoevgrad: Universitetsko izd. „Neofit Rilski“, 2008.
- Holandi 2012:** Holandi, R. *Semantichna blizost, opozitsia i polisemia pri zoonimnita frazeologichni edinitsi v angliyskia i balgarskia ezik.* – In: OPERA SLAVICA, XXII. https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125566/2_OperaSlavica_22-2012-2_4.pdf?sequence=1
- Ilieva 2019:** Ilieva, M. *Kontseptat MAZH v balgarskata kartina na sveta.* – Aut inveniam viam, aut faciam. Sbornik v chest na chl.-kor. prof. d.f.n. Stoyan Burov. Ed. by M. Ilieva, V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2019, 536 – 548.
- Kaldieva-Zaharieva 2013a:** Kaldieva-Zaharieva St. *Za osnovnite termini vav frazeologichnata nauka.* In: 70 godini balgarska akademichna leksikografia. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 2013, 449-471.
- Kaldieva-Zaharieva 2013b:** Kaldieva-Zaharieva, St. *Balgarska leksikologia i frazeologia.* Tom 2, Balgarska frazeologia. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2013.
- Kartalova 2014:** Kartalova, M. *Aktualnost na komparatuma v leksikografski registriranite sravnitelni konstruksii (Izsledvane varhu balgarskia i novogratskia ezik).* – In: Nauchni trudove, Tom 52, Kn. 1, Sb. A, Filologia, 2014, 269 – 275. <https://science.slovo.uni-plovdiv.net/documents/931150/0/NT2014-A.pdf/a663e26f-ee59-451c-a959-740a80d2d2b8>
- Kirilova 2010:** Kirilova, J. *Gendernye karakteristiki koncepta um v bolgarskoj paremiologii.* – In: Slavjanskij mir v tret'em tysjachiletii. Slavjanskije narody vektory vzaimodejstvija v Central'noi, Vostochnoi i Jugo-Vostochnoi Evrope. Moskva: OOO “Demiurg-ART”, 2010, 420 – 432.
- Kitanova 2013:** Kitanova, M. *Svoy za chuzhdite i chuzhd za svoite.* Varna: LiterNet, 2013. <https://litenet.bg/publish29/maria-kitanova/svoi-za-chuzhdite/semantichnata.htm>
- Kocheva 2015:** Kocheva, A. *Kontrastnosemantichni ustoychivi sravnenia s animalistichen leksikalen komponent v balgarski i slovenski ezik.* – In: Slavistikata i balgaristikata dnes: vaprosi, idei, posoki. Blagoevgrad: UI „Neofit Rilski“, 2015, 177-184. <https://www.academia.edu/>
- Kocheva 2017:** Kocheva, A. *Ednakvi gradualnosemantichni ustoychivi sravnenia s animalistichen leksikalen komponent v balgarski i slovenski ezik.* – In: Ezikat na naukata i naukata za ezika. Yubileen sbornik v chest na chl.-kor. Maria Popova. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 2017, 415 – 423.

- Krasteva 2018:** Krasteva, Zh. *Ustoychivi sravnenia v balgarskia i frenskia ezik*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2018.
- Kyuvlieva-Mishaykova 1986:** Kyuvlieva-Mishaykova, V. *Ustoychivite sravnenia v balgarskia ezik*. Sofia: Izd. na BAN, 1986.
- Lebedeva 2015:** Lebedeva, L. A. *Ustojchivye sravnenija russkogo jazyka. Tematicheskij slovar'*. Moskva: Izd. „Flinta“, „Nauka“, 2015.
- Legurska 2015:** Legurska, P. *Sapostavitelni analizi i natsionalna spetsifika na leksikata*. Sofia: Izdatelstvo „Eto“, 2015.
- Legurska, Panchev 2014:** Legurska, P., I. Panchev. *Obrazni metafori (onomasiologichen katalog)*. – Dzyalo, god. II, 2014, broj 2. http://www.abcdar.com/docs/magazine/2/Legurska_Panchev.pdf.
- Leksikalna baza danni Infoleks.** <https://ibl.bas.bg/leksikalna-baza-danni/>
- Lipovska 2016:** Lipovska A. *Associativnaja sochetaemost' imen prilagatel'nyh i ee leksikograficheskoe predstavlenie (na materiale russkogo i bolgarskogo jazykov)*. Sofija: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2016.
- Maslova 2001:** Maslova, V. A. *Lingvokul'turologia*. Moskva: ACADEMA, 2001. <https://ucebник.biz/book/94-lingvokulturologiya/28-muzhchina-i-zhenshhina-v-obshhestve-kulture-i-yazyke/>
- Mokienko, Volodina 2018:** Mokienko, V., T. Volodina. *Russko-belorusskij slovar' sravnenij*. Minsk: “Belorusskaja nauka”, 2018.
- NFRBE 1993:** Ankova-Nicheva, K. *Nov frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1993.
- Nicheva i dr. 1974-1975:** Nicheva, K., S. Spasova-Mihaylova, Kr. Cholakova. *Frazeologichen rechnik na balgarskia ezik*. Tom 1 – 2 K. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademija na naukite, 1974 – 1975.
- Ogoltsev 1978:** Ogoltsev, V. M. *Ustojchivye sravnenija v sisteme russkoj frazeologii*. Leningrad: 1978.
- Ogoltsev 2001:** Ogoltsev, V. M. *Slovar' ustojchivyh sravnenij russkogo jazyka (sinonimo-antonimicheskij)*. Moskva: 2001.
- Ozhegov 1992:** Ozhegov S. I. *Slovar' russkogo jazyka* (1949, 22-e izdanie, 1990; s 1992 – „Tolkovyj slovar' russkogo jazyka“, sovместno s N. Ju. Shvedovoj). <http://www.ozhegov.org/>
- Panchev 2007:** Panchev, I. *Razbiraniyata za dobro i zlo kato lingvokulturni kontsepti, otrazeni v balgarskite i ruskite poslovitsi*. – In: *Leksikografijata i leksikologijata v savremennia svyat*. Materiali ot IV natsionalna konferentsia s mezhdunarodno uchastie na Balgarskoto leksikografsko druzhestvo v chest na prof. Kristalina Cholakova, Sofia, 21 – 22 oktombri 2006. Veliko Tarnovo: IK „Znak'94“, 2007, 120 – 124.
- Panchev 2010:** Panchev, I. *Lingvokulturen analiz na kontseptite dobro i zlo v balgarskia i ruskia ezik*. Disertatsia za poluchavane na obraovatelnata I nauchnata stepen “doktor”. 2010. <https://bg-nacionalisti.org/BNF/index.php?action=downloads;sa=view;id=5296>
- Rechnik na balgarskia ezik.** <http://ibl.bas.bg/rbe/>
- RNDKB 2018:** Barbolova, Z., Simeonova M., Kitanova M., Mutafchieva N, Legurska P. *Rechnik na narodnata duhovna kultura na balgarite*. Sofia: IK „Nauka i izkustvo“, 2018.
- Ruski natsionalen korpus.** <http://www.ruscorpora.ru/>
- Shmelyov 2002:** Shmelyov, A. D. *Russkaja jazykovaja model' mira: Materialy k slovarju*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2002.

- Stoyanova 2017a:** Stoyanova, R. *Zoomorfnyj kod kul'tury v semantike bolgarskih i russkih obraznyh sravnenij.* – In: 45th International Philological Conference “Advances in Social Science, Education and Humanities Research” (ASSEHR). – Vyp. 122, 2017, 520 – 525. <https://www.atlantis-press.com/article/25879741.pdf>
- Stoyanova 2017b:** Stoyanova, R. *Bolgarskie obraznye sravnenija kak otrazhenie zoomorfnoogo koda kul'tury v publicisticheskom diskurse v publicisticheskij tekstah.* – V: Slavjanskaja frazeologija v sovremennyh SMI (publicisticheskij diskurs) Kollektivnaja monografija. Grajfsvaľd, 2017, 167 – 176. http://phraseoseminar.slovo-spb.ru/documents/monografija_neu_14_febr.pdf
- Tolstoy, Tolstaya 2013:** Tolstoy N. I., Tolstaya S. M. Slavyanskaya etnolingvistika: voprosy teorii. Moskva, 2013.
- Vezhbitskaya 1997:** Vezhbitskaya A. *Jazyk. Kul'tura. Poznanie.* M.: Russkie slovari, 1997, 201–231.
- Vitanova 2011:** Vitanova M. *Vanshnyiat vid na balgarina, otrazen v ustoychivite sravnenia.* – Mnogoobrazie v edinstvoto. Istorija i savremennost. 2'2011, 285 – 290. <http://tksi.org/SUB/papers/2-2/2-2-40.pdf>
- Yanev 2013:** Yanev, B. *Obraznite sravnenia s antropotsentrichen karakter v balgarskia i angliyskia ezik. Izsledvane i rechnik.* Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 2013.

Теодора Кръстева
 Институт за български език, Българска академия на науките
 бул. „Шипченски проход“, 52, бл. 17
 1113 София, България
tera_kr@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0002-3863-3028>

Teodora Krasteva
 Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
 52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17
 Sofia 1113, Bulgaria
tera_kr@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0002-3863-3028>